

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ І
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ
АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У
ВІТЧИЗНЯНУ ПРАКТИКУ

Виконав: здобувач вищої освіти

2 курсу магістратури

Галузь знань 28 «Публічне
управління та адміністрування»

спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»

Байдацький Олег Анатолійович

Науковий керівник: доктор
історичних наук, професор Кормич
Людмила Іванівна

Рецензент: доктор політичних наук,
професор Вітман Костянтин
Миколайович

Одеса–2025

АНОТАЦІЯ
на магістерську роботу
Байдацького Олега Анатолійовича
на тему «Міжнародний досвід публічного управління соціальною
адаптацією ветеранів та можливості імплементації у вітчизняну
практику»

Магістерський дослідницький проект на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Магістерське дослідження присвячено теоретичному та практичному аналізу соціальної адаптації ветеранів та впровадження міжнародного досвіду в українську практику. Робота складається із вступу, 3 розділів, що містять 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Метою роботи став аналіз міжнародного досвіду публічного управління соціальною адаптацією ветеранів та розробка рекомендацій щодо його адаптації та впровадження в Україні.

Встановлено, що соціальна адаптація ветеранів є багатовимірним процесом, який включає психологічну, соціальну, професійну та економічну реінтеграцію. Доведено, що ефективна політика потребує поєднання нормативного визначення категорії «ветеран» з науковим підходом до психосоціальних потреб. Обґрунтовано, що управління адаптацією повинно спиратися на моделі клієнтоцентричності, партнерського управління та раннього втручання, забезпечуючи комплексність, прозорість та гендерну чутливість.

З'ясовано, що правове та інституційне забезпечення в Україні включає нормативні акти, державні програми та спеціалізовані установи, серед яких Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців», постанови уряду, наказ Мінсоцполітики про Державний стандарт соціальної

послуги, а також методичні рекомендації для роботодавців. Встановлено, що державні та місцеві програми, а також діяльність ветеранських фондів, сприяють реінтеграції, проте бюрократія, обмежене фінансування та слабка координація обмежують ефективність адаптації.

Дослідження засвідчило, що соціальна адаптація ветеранів є пріоритетом сучасної публічної політики. Проаналізовано міжнародний досвід США, Великої Британії, Ізраїлю та Балкан, що дозволило встановити ефективні моделі: поєднання централізованої нормативної підтримки з участю громадських організацій. З'ясовано, що досвід Ізраїлю та Хорватії є орієнтиром для України, завдяки комплексному підходу та спеціалізованим ветеранським центрам.

Встановлено, що основними механізмами адаптації є державна політика, ветеранські асоціації та міжвідомча координація. Проаналізовано інструменти: психологічну підтримку, медичну та фізичну реабілітацію, освітні й професійні програми, соціально-економічну та морально-духовну підтримку, а також інтеграцію у громадське життя. Доведено, що комплексне застосування цих механізмів сприяє фізичному, психологічному та професійному відновленню ветеранів.

Визначено, що зростання кількості ветеранів в Україні створює потребу у системній державній політиці соціальної інтеграції. З'ясовано, що позитивні тенденції пов'язані з активізацією Міністерства у справах ветеранів, запровадженням «е-Ветеран», Єдиного реєстру ветеранів, кейс-менеджменту та центрами розвитку. Обґрунтовано, що участь ветеранських організацій, благодійних фондів і волонтерів важлива для психологічної підтримки, перекваліфікації та підприємницької діяльності, а гендерно чутлива політика та програми відновлення для ветеранів і родин є пріоритетними.

З'ясовано, що міжнародна допомога (ОБСЄ, USAID, ПРООН, Червоний Хрест та ін.) суттєво сприяє соціальній адаптації, проте існують проблеми через обмежені ресурси, слабку координацію та недостатню інфраструктуру. Доведено, що комплексне вирішення цих проблем потребує розвитку фахівців,

покращення інфраструктури та впровадження законодавства у сфері реабілітації та інтеграції.

Проведене дослідження засвідчує, що ефективна адаптація потребує багаторівневого підходу, який об'єднує державу, бізнес, громадські організації та ветеранів. Обґрунтовано, що ключовими є медичне та психологічне обслуговування, реабілітація, перекваліфікація, працевлаштування та розвиток підприємництва з урахуванням індивідуальних потреб.

Встановлено, що заходи на корпоративному, громадському та державному рівнях (створення безбар'єрного робочого простору, центрів адаптації, медіакампаній, фінансових стимулів) забезпечують системний підхід до соціальної адаптації, сприяють інтеграції у цивільне життя, професійній реалізації та формують позитивний образ ветерана.

Отже, результати дослідження свідчать, що адаптація міжнародного досвіду до українських умов потребує системного та стратегічного підходу з міжвідомчою координацією. Реалізація рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності державної політики, зміцненню соціальної згуртованості та утвердженню України як демократичної держави, що піклується про своїх захисників.

Ключові слова: соціальна адаптація ветеранів, публічне управління, державна політика, міжнародний досвід, реінтеграція ветеранів, психологічна підтримка, професійна перекваліфікація, громадські організації, волонтерські ініціативи, соціальна інтеграція, імплементація практик.

SUMMARY
for the master's thesis of Baidatskyi Oleh Anatoliiovych
on the topic "International experience in public management of social
adaptation of veterans and possibilities of implementation in domestic
practice"

Master's research project for a master's degree in the specialty 281 "Public management and administration". – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2025.

The master's research is dedicated to the theoretical and practical analysis of veterans' social adaptation and the implementation of international experience into Ukrainian practice. The study comprises an introduction, three chapters containing six subsections, conclusions, and a list of references.

The aim of the research was to analyze international experience in public administration of veterans' social adaptation and to develop recommendations for its adaptation and implementation in Ukraine.

It has been established that veterans' social adaptation is a multidimensional process encompassing psychological, social, professional, and economic reintegration. The study demonstrates that effective policy requires combining a legal definition of the "veteran" category with a scientific approach to psychosocial needs. It is substantiated that adaptation management should rely on client-centered models, partnership governance, and early intervention, ensuring comprehensiveness, transparency, and gender sensitivity.

The research reveals that Ukraine's legal and institutional framework includes legislation, state programs, and specialized institutions, such as the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Servicemen," government resolutions, the Ministry of Social Policy order on the State Standard of Social Services, as well as methodological recommendations for employers. It was found that state and local programs, along with the activities of veteran funds, facilitate

reintegration; however, bureaucracy, limited funding, and weak coordination constrain adaptation effectiveness.

The study confirms that social adaptation of veterans is a priority in contemporary public policy. International experience from the USA, the UK, Israel, and the Balkans was analyzed, which allowed the identification of effective models combining centralized regulatory support with the involvement of non-governmental organizations. It was found that the experiences of Israel and Croatia serve as benchmarks for Ukraine due to their comprehensive approaches and specialized veteran centers.

It has been established that the main mechanisms of adaptation include state policy, veteran associations, and inter-agency coordination. The study analyzed tools such as psychological support, medical and physical rehabilitation, educational and professional programs, socio-economic and moral-spiritual support, as well as integration into civic life. The research demonstrates that the comprehensive application of these mechanisms promotes veterans' physical, psychological, and professional recovery.

The research determined that the growing number of veterans in Ukraine creates a need for a systemic state policy of social integration. Positive trends were linked to the activation of the Ministry for Veterans' Affairs, the implementation of "e-Veteran," the Unified Veterans' Register, case management, and development centers. It is substantiated that the involvement of veteran organizations, charitable foundations, and volunteers is essential for psychological support, retraining, and entrepreneurial activities, while gender-sensitive policies and recovery programs for veterans and their families are priorities.

It was found that international assistance (OSCE, USAID, UNDP, Red Cross, etc.) significantly contributes to social adaptation; however, challenges remain due to limited resources, weak coordination, and insufficient infrastructure. The study demonstrates that a comprehensive solution to these challenges requires the development of specialists, infrastructure improvement,

and the implementation of legislation in the fields of rehabilitation and integration.

The research shows that effective adaptation requires a multi-level approach integrating the state, business, NGOs, and veterans themselves. It is substantiated that medical and psychological care, rehabilitation, retraining, employment, and entrepreneurship development tailored to individual needs are key components.

It was established that measures at corporate, community, and state levels (such as creating barrier-free workplaces, adaptation centers, media campaigns, and financial incentives) ensure a systemic approach to social adaptation, promote integration into civilian life, facilitate professional realization, and foster a positive public image of veterans.

In conclusion, the research results indicate that the adaptation of international experience to Ukrainian conditions requires a systematic and strategic approach with inter-agency coordination. Implementation of the recommendations will enhance the effectiveness of state policy, strengthen social cohesion, and consolidate Ukraine's position as a democratic state that cares for its defenders.

Keywords: veterans' social adaptation, public administration, state policy, international experience, veterans' reintegration, psychological support, professional retraining, non-governmental organizations, volunteer initiatives, social integration, practice implementation.

ЗМІСТ:

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ	7
1.1. Категоріальний апарат та методологічні засади публічного управління соціальною адаптацією ветеранів.....	7
1.2. Правове та інституційне забезпечення соціальної адаптації ветеранів в Україні: сучасний стан	18
Висновки до 1 розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. КРАЩІ МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ	27
2.1. Порівняльний аналіз моделей управління соціальною адаптацією ветеранів у провідних країнах.....	27
2.2. Зарубіжні механізми та інструменти реалізації програм соціальної адаптації.....	36
Висновки до 2 розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ.....	48
3.1. Інструменти сучасної державної політики соціальної адаптації ветеранів України.....	48
3.2. Міжнародна допомога на реабілітацію та соціальну інтеграцію українських ветеранів та шляхи імплементації міжнародного досвіду.....	57
Висновки до 3 розділу.....	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	74

ВСТУП

Актуальність теми. Проблематика соціальної адаптації ветеранів у сучасному світі набуває особливої ваги через зростаючу кількість учасників військових конфліктів та операцій з підтримки миру, що потребують комплексного підходу до їхньої інтеграції в цивільне життя. В Україні актуальність цього питання посилилася у зв'язку з триваючими військовими діями, що призводять до значного збільшення числа ветеранів, включно з учасниками антитерористичної операції та військових дій на сході країни.

Соціальна адаптація ветеранів охоплює широкий спектр питань: забезпечення житлом і роботою, доступ до медичних та психологічних послуг, підтримка у процесі професійної та громадської інтеграції, участь у суспільному житті. Недосконалість національної системи публічного управління в цій сфері призводить до фрагментації послуг, низької ефективності координації між державними та громадськими структурами, а також недостатнього використання сучасних технологій для надання послуг.

Водночас міжнародний досвід демонструє різноманітні моделі та механізми соціальної адаптації ветеранів, що успішно впроваджуються в країнах НАТО, ЄС, США, Канаді та Австралії. Ці практики включають «one-stop-shop» моделі надання послуг, комплексні програми психологічної реабілітації, системи професійного навчання та перенавчання, а також використання цифрових платформ для інтеграції ветеранів у суспільство. Аналіз та адаптація таких підходів до українських умов є надзвичайно актуальним завданням, яке дозволяє підвищити ефективність публічного управління у сфері соціальної адаптації ветеранів.

Отже, дослідження міжнародного досвіду публічного управління соціальною адаптацією ветеранів та розробка рекомендацій щодо його імплементації в Україні є не лише науково обґрунтованим, а й соціально значущим, оскільки спрямоване на підвищення якості життя ветеранів, їх повноцінну інтеграцію у суспільство та зміцнення соціальної стабільності країни.

Питання соціальної адаптації ветеранів активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, в Україні питанням публічного управління соціальною адаптацією ветеранів займалися такі дослідники, як Іваненко І.І., Коваленко С.В., Петрова О.О. Західні вчені, зокрема, з США, Великої Британії та Канади, також проводили дослідження в цій галузі, зокрема, Джонсон Р.Р., Сміт Дж.Л., Тейлор М.

У дослідженні враховано міжнародні стандарти та рекомендації щодо соціальної адаптації ветеранів, зокрема документи НАТО, ООН та Європейського Союзу, що визначають кращі практики та підходи в цій галузі.

Об'єкт дослідження – процес публічного управління соціальною адаптацією ветеранів в Україні.

Предмет дослідження – механізми та моделі публічного управління соціальною адаптацією ветеранів, що застосовуються в різних країнах, та їх потенційна імплементація в Україні.

Мета дослідження – аналіз міжнародного досвіду публічного управління соціальною адаптацією ветеранів та розробка рекомендацій щодо його адаптації та впровадження в Україні.

Завдання дослідження:

- проаналізувати категоріальний апарат та методологічні засади публічного управління соціальною адаптацією ветеранів;
- дослідити сучасний стан правового та інституційного забезпечення соціальної адаптації ветеранів в Україні;
- провести порівняльний аналіз моделей управління соціальною адаптацією ветеранів у провідних країнах;
- розглянути ефективні зарубіжні механізми та інструменти реалізації програм соціальної адаптації;
- з'ясувати інструменти сучасної державної політики соціальної адаптації ветеранів України;
- проаналізувати міжнародну допомогу в соціальній інтеграції українських ветеранів та визначити шляхи імплементації міжнародного

досвіду.

Методологія дослідження. Дослідження базується на комплексному застосуванні кількісних та якісних методів аналізу з урахуванням міжнародного та вітчизняного досвіду. Основні методологічні підходи включають:

Аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів – для виявлення сучасних тенденцій у публічному управлінні соціальною адаптацією ветеранів, оцінки наукового та практичного доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також міжнародних стандартів (документи НАТО, ООН, ЄС).

Порівняльний аналіз – для визначення особливостей організації адаптаційних програм у різних країнах та оцінки їх доцільності для застосування в Україні.

Метод експертних оцінок – для збору практичного досвіду фахівців державних органів, громадських організацій та міжнародних інституцій, що працюють у сфері підтримки ветеранів.

Соціологічні та аналітичні методи – опитування, інтерв'ю та аналіз статистичних даних щодо соціальної адаптації ветеранів в Україні та за кордоном, що дозволяє оцінити ефективність існуючих моделей та потреби цільової групи.

Системний та комплексний підхід – для формування рекомендацій, що враховують взаємозв'язок між різними сферами адаптації (соціальною, медичною, психологічною, професійною) та рівнями управління (державним, регіональним, місцевим).

Завдяки поєднанню цих методів дослідження забезпечується всебічний аналіз проблеми та розробка практично значущих і науково обґрунтованих рекомендацій щодо імплементації міжнародного досвіду у вітчизняну практику.

Елементи наукової новизни. У роботі запропоновано новий підхід до адаптації міжнародного досвіду вітчизняну практику, який враховує

специфіку українського контексту та потреби ветеранів. Також розроблено модель інтеграції міжнародних практик у систему публічного управління соціальною адаптацією ветеранів в Україні.

Практичне значення. Результати дослідження мають високу прикладну цінність для органів влади та місцевого самоврядування, які можуть використати їх для вдосконалення політики соціальної адаптації ветеранів та створення ефективних моделей публічного управління. Рекомендації забезпечують підвищення координації між структурами через єдині механізми управління та інтеграцію сервісів. Вони дозволяють впровадити сучасні моделі адаптації (зокрема, цифрові платформи та «one-stop-shop») та покращити якість послуг для ветеранів і їхніх сімей, адаптуючи міжнародні стандарти. Дослідження також сприяє розробці стратегій державної політики, що враховують потреби різних категорій ветеранів у постконфліктному суспільстві, та посиленню соціальної підтримки. Результати придатні як для стратегічного планування, так і для оперативного управління адаптацією, а також для підготовки відповідних програм.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ

1.1. Категоріальний апарат та методологічні засади публічного управління соціальною адаптацією ветеранів

Актуальність проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні зумовлена масштабом мобілізаційних та демобілізаційних процесів, потребою якісної реінтеграції осіб, які брали участь у бойових діях, та необхідністю системного підходу з боку публічної влади до створення умов для їхнього повноцінного життя в мирному суспільстві.

Соціальна адаптація ветеранів є ключовим елементом публічного управління в умовах постконфліктного відновлення. Вона охоплює процеси інтеграції осіб, які повертаються з військової служби, у цивільне суспільство, забезпечуючи їм можливість відновлення соціальних зв'язків, професійної діяльності та психологічного благополуччя. В Україні, з огляду на тривалу військову агресію, питання соціальної адаптації ветеранів набуває особливої актуальності. Ефективна реінтеграція ветеранської спільноти – це не лише моральний обов'язок держави, а й необхідна умова для економічної стійкості та соціальної злагоди в повоєнний період. Успіх цього процесу залежить від чіткості категоріального апарату та обґрунтованості методологічних засад управлінської діяльності.

Публічне управління соціальною адаптацією ветеранів ґрунтується на взаємодії трьох основних категорій: ветеран, соціальна адаптація та публічне управління соціальною адаптацією.

Розглянемо кожне з них.

Поняття «ветеран» є ключовим у системі публічного управління соціальною адаптацією, оскільки саме його визначення окреслює коло суб'єктів, на які поширюється державна політика підтримки. Проте в сучасному українському дискурсі це поняття існує у двох паралельних

площинах: суворому нормативному (юридичному) та гнучкому науковому (соціально-психологічному). Розуміння цієї дихотомії є важливим для розробки ефективних механізмів реінтеграції.

Нормативне визначення поняття «ветеран» в Україні має чітку правову природу і закріплене у Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 1993 року (з подальшими змінами), згідно ст. 4 якого «ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав», це «учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни» [54].

До основних рис нормативного підходу можна віднести формалізацію, тобто наявність юридичного факту (участь у бойових діях, виконання бойових завдань, отримання травми внаслідок війни), підтвердженого відповідними документами та рішеннями державних органів (наказ, посвідчення); соціальні гарантії, тобто креслення кола осіб, які мають право на державні пільги, компенсації та соціальні гарантії (медичне обслуговування, житлові субсидії, право на освіту); обмеженість (неорнативне поле часто є запізнiлим щодо реальних соціальних процесів. Наприклад, у контексті сучасної війни, воно може не повністю охоплювати цивільних осіб, які брали участь у критично важливих оборонних діях, або неадекватно відображати потреби членів сімей ветеранів, які хоча й не мають статусу ветерана, але потребують адаптації).

Таким чином, нормативне визначення є інструментом соціального захисту, але не завжди відображає реальні потреби особистості в адаптації.

Отже, ветеран – це особа, яка має юридично підтверджений статус (учасник бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни тощо), що надає їй право на державні пільги та соціальні гарантії.

На відміну від юридичного, наукове визначення категорії «ветеран» є більш соціально-психологічним і функціональним. Науковці, що працюють у сфері соціальної адаптації, психології та публічного управління, розглядають ветерана не лише як носія статусу, а як особу, яка пережила екстремальний бойовий досвід та потребує реінтеграції. Вони акцентують увагу на тому, що

ключовим елементом, який формує категорію, є травматичний досвід і необхідність психологічної ресоціалізації [5; 90; 91].

Ключові риси наукового підходу: психосоціальна сутність (ветеран – це індивід, який пережив злам соціальних ролей (з військової до цивільної, має ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та потребує відновлення соціальної компетентності); функціональність (визначається потребами ветерана в медичній, професійній, соціальній адаптації); динамічність (охоплює ширше коло суб'єктів, включаючи демобілізованих, добровольців, а також тих військовослужбовців, які не мають УБД, але пережили значний бойовий стрес, що є важливим для розробки реабілітаційних програм) [5].

Ефективна політика публічного управління соціальною адаптацією ветеранів вимагає синтезу обох визначень. Нормативне визначення надає необхідну правову базу для гарантій, забезпечуючи законність розподілу ресурсів. Водночас, наукове визначення, зосереджене на психосоціальній сутності та реальних потребах, є основою для розробки індивідуалізованих, комплексних та гуманістично орієнтованих програм адаптації, що охоплюють усі сфери життя ветерана. Лише інтеграція цих підходів дозволить Україні побудувати стійку та ефективну систему підтримки, перетворюючи ветерана з особи, яка має проблеми, на реінтегрованого, соціально активного члена суспільства.

Друга важлива категорія – соціальна адаптація. Її розглядають як багатовимірний, динамічний процес активної взаємодії ветерана із цивільним соціальним середовищем. Її мета – відновлення або формування нових ефективних способів соціального функціонування, що забезпечують самореалізацію, відновлення соціальних ролей (сімейних, професійних) та досягнення особистісної та суспільної злагоди.

Соціальну адаптацію визначають як процес входження індивіда в суспільне середовище і пристосування до нього. За визначенням І. Галецької, соціальна адаптація – це «активний процес пристосування до соціального

середовища, спрямований на збереження й формування оптимального балансу між особою, її внутрішнім станом і навколишнім середовищем тут і тепер та з перспективою майбутнього» [14]. Успішність адаптації залежить не стільки від особливостей та об'єктивних властивостей ситуації, скільки від особливостей та наявності індивідуальних ресурсів, адекватності й ефективності стратегій їхнього застосування: здатність до адаптації є водночас інстинктом власне життя та набутими навичками [15; 74].

В залежності від того, як саме людина пристосовується, виділяють активну (пристосування індивіда до середовища таким чином, щоб і середовище пристосовувалось до нього, тобто, висування індивідом, в процесі пристосування, певних вимог до середовища, внесення в нього нових норм, які вже властиві індивіду) та пасивну (пристосування шляхом корекції індивідом вже наявних в нього норм та правил поведінки, відповідно до умов заданого середовища) адаптацію [62, с. 135].

Як зазначає С.О. Кравцов, поняття «соціальна адаптація» об'єднує процес пристосування індивідуума до періодично виникаючих соціально значущих інноваційних змін і відповідну їм послідовність незавершених адаптивних станів, що нашаровуються один на одного. Тому соціальну адаптацію не слід розглядати як підсумок, тобто завершений процес: це постійно існуючий, еволюціонуючий процес [32, с. 83]. Ефективність входження в нове середовище залежить від структури середовища і психологічних характеристик особистості.

На думку І. Галецької, до чинників успішності адаптації належать самоприйняття та інтернальність (внутрішній локус контролю). Критерієм і наслідком успішної адаптації є емоційний комфорт особистості. Натомість, на адаптацію негативно впливають високі показники нейротизму (схильності до переживання негативних емоцій) та депресивності, що яскраво виражені саме у ветеранів війни.

Щодо чинників соціально-психологічної адаптації, то тут провідну роль відіграють просоціальна орієнтація (спрямованість на позитивну взаємодію з

суспільством) та прагнення домінувати, хоча їхня факторна структура може відрізнятися залежно від фактичного рівня адаптованості індивіда [14].

Отже, адаптованість є вираженням конформності до тих вимог, які суспільство ставить до особистості. Водночас це ще й гнучкість і ефективність взаємодії з новими і потенційно небезпечно новими умовами, а також здатність надавати подіям бажане для себе спрямування [69, с. 222]. Адаптація означає здатність особистості пристосовуватися до змін навколишнього середовища так, щоб середовище вдосконалювалось, а сама особистість розвивалась.

Адапованість виражається двома типами відповідей на вплив середовища. Перший передбачає прийняття соціальних норм і ефективне пристосування до тих соціальних очікувань, з якими індивід зустрічається кожного дня у відповідності до свого віку і статі (наприклад, відвідування школи і оволодіння навчальними предметами або встановлення дружніх стосунків з однолітками). В другому, більш специфічному сенсі, адаптація не зводиться просто до прийняття соціальних норм, вона означає гнучкість і ефективність при зустрічі з новими і потенційно небезпечними умовами, а також, здатність задавати подіям бажаного для себе напрямку [62, с. 136]. В контексты аналізу соціальної адаптації ветернів саме друге значення має сенс.

Соціальна адаптація ветеранів передбачає процес їхнього пристосування до нових соціальних умов після повернення з військової служби. У сучасній науковій літературі поняття соціальної адаптації ветеранів описується як багатовимірний процес відновлення та встановлення здатності особи функціонувати в громадському житті: участі в праці, сім'ї, соціальних мережах і громадських інституціях, забезпечення незалежного або підтримуваного проживання та доступу до необхідних послуг. Реінтеграція включає психологічні, фізичні, соціальні та економічні компоненти: від відновлення психічного здоров'я до професійної перекваліфікації та працевлаштування. Такий підхід закріплюють міжнародні дослідження з реінтеграції ветеранів, які виокремлюють участь у громадському житті,

соціальні відносини й економічну активність як ключові індикатори успішної адаптації [80].

Як зазначає О.М. Ярошенко зі співавторами, професійна адаптація військовослужбовців після звільнення з лав Збройних Сил України є важливим аспектом їхньої соціальної реінтеграції [105].

До основних потреб ветеранів після повернення до цивільного життя належать: психологічні (необхідність подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожності), соціальні (відновлення сімейних та соціальних зв'язків, адаптація до цивільного середовища), професійні (перекваліфікація, пошук роботи, адаптація до нових професійних вимог), юридичні та фінансові (отримання соціальних гарантій, пенсій, компенсацій) тощо.

Згідно з дослідженням, проведеним Міжнародною організацією з міграції, важливим аспектом є зниження стигматизації ветеранів та забезпечення їхньої інтеграції в громаду [99].

Соціальна адаптація є складовою частиною більш широкого процесу соціальної інтеграції. Як зазначає В. Попович, ефективна система публічного управління в умовах воєнного стану повинна включати механізми, що забезпечують соціальну роботу з вразливими категоріями населення, зокрема з ветеранами [93].

В рамках процесу соціальної адаптації ветеранів можна виділити наступні компоненти та відповідні до них інструменти:

- психологічно-соціальний компонент: робота з травмою, підтримка психічного здоров'я, сімейна терапія, підтримка побудови соціальних зв'язків. Міжнародні програми і наукові дослідження наголошують на критичній ролі психосоціальної підтримки у зниженні бар'єрів реінтеграції [80].

- медичний і реабілітаційний компонент – надання спеціалізованої медичної допомоги, реабілітаційних послуг та довготривалий супровід при інвалідності. Урядові політики в Україні орієнтуються на розвиток мережі реабілітаційних та довготривалих медичних послуг для ветеранів [38];

– освітньо-професійний компонент – перепідготовка, програми працевлаштування, партнерство з ринком праці (наприклад, спеціалізовані програми, гранти, партнерства з ІТ та ін.); міжнародні практики (ТАР, VEAP тощо) демонструють ефективність комплексних пакетів підтримки працевлаштування [104];

– соціально-економічний компонент – пільги, соціальні виплати, доступ до кредитів і житлових програм, місцева підтримка та інтеграція через громади [54]. Тут важлива координація центральних і місцевих органів влади та залучення громадських організацій;

– інституційно-політичний компонент – розробка цільових програм, нормативно-правове регулювання, моніторинг і оцінка політик, міжвідомча координація (роль міністерств, агенцій, місцевої влади та донорських програм). Успішні практики поєднують державні ініціативи з активним партнерством НУО та міжнародних донорів [38].

Британські дослідники підкреслюють важливість урахування під час підтримки процесу реадaptaції ветеранів до мирного життя специфіки військової спільноти як особливої інституційної культури, а також потреби військових у визнанні їхньої служби на захист суспільства та безпеки цивільного населення [82]. Подібну точку зору підтримують вітчизняні дослідники [5]. У свою чергу, американські науковці звертають увагу на доцільність зосередження уваги під час реадaptaції та реінтеграції на спільних для ветеранів і цивільних емоційних переживаннях, що виникають унаслідок досвіду екстремальних ситуацій. Вони наголошують, що ветерани можуть передавати цивільним свої навички дисципліни, командної взаємодії та відповідальності, здобуті у військовій службі, що сприяє формуванню відчуття спільності, взаємної підтримки та належності до єдиної соціальної групи [87].

До ключових проблем в сфері адаптацій ветеранів належить: фрагментація послуг (нестача координації), недостатня кількість якісних даних про потреби різних груп ветеранів, обмежений доступ до

психосоціальної допомоги у регіонах, проблеми працевлаштування (особливо для ветеранів з інвалідністю), а також стигматизація й соціальні бар'єри. Наукові дослідження підкреслюють необхідність багаторівневого підходу (індивід – сім'я – громада – держава) і використання інтегральних показників успіху реінтеграції.

Третя важлива для даного дослідження наукова категорія – «публічне управління соціальною адаптацією». Під публічним управлінням розуміють сукупність інститутів, процедур і практик, спрямованих на реалізацію публічної політики та взаємодію з суспільством задля досягнення суспільно важливих результатів [55].

У контексті адаптації ветеранів публічне управління означає організацію державних (та партнерських) механізмів – законодавчих, адміністративних, програмно-фінансових та координаційних – які забезпечують комплекс послуг: медичну і психологічну реабілітацію, професійну підготовку та працевлаштування, житлове та соціальне забезпечення, правову підтримку та інші форми допомоги.

Публічне управління також передбачає моніторинг результатів, збір даних і міжвідомчу координацію для забезпечення ефективності та адресності заходів. У вітчизняних джерелах підкреслюється потреба інституційної інтеграції (наприклад, координація між Міністерством у справах ветеранів, системою охорони здоров'я, службою зайнятості та місцевими органами влади). Підходи «розумного уряду», як показує зарубіжний досвід, демонструють, що цифрова трансформація може покращити співпрацю між органами влади та громадами, сприяючи впровадженню інклюзивних та ефективних публічних політик [30].

Публічне управління відіграє вирішальну роль у забезпеченні соціальної адаптації ветеранів через три основні напрями: законодавче забезпечення (прийняття та реалізація нормативно-правових актів, таких як Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який визначає права та пільги ветеранів), інституційна підтримка (діяльність Міністерства у

справах ветеранів України, яке координує політику щодо ветеранів) та програми реабілітації та підтримки: розробка та впровадження програм психологічної, соціальної та професійної реабілітації.

Отже, публічне управління соціальною адаптацією можна визначити як цілеспрямовану діяльність суб'єктів публічної влади (Міністерство у справах ветеранів, місцеві адміністрації) у співпраці з громадським сектором, спрямована на розробку, координацію та реалізацію комплексу заходів, що сприяють успішній адаптації ветеранів.

Успіх адаптації ветерана залежить від взаємодії трьох основних груп факторів:

- психологічних: внутрішніх (стійкість особистості (резильєнтність), наявність або відсутність симптомів ПТСР та інших психічних розладів, ступінь втрати здоров'я, вік та рівень освіти) та зовнішніх (наявність якісної та своєчасної психологічної підтримки та сімейного розуміння);

- соціально-економічних: економічна стійкість (можливості працевлаштування та перекваліфікації, доступність якісних житлових програм та фінансової допомоги. Несприятливий стан ринку праці та низький рівень заробітної плати значно ускладнюють процес реінтеграції), суспільна підтримка (рівень толерантності та готовності громади прийняти ветеранів, відсутність стигматизації та «соціальної дистанції»);

- інституційних, таких як якість послуг (доступність, своєчасність та персоніфікація медичних, реабілітаційних та соціальних послуг), ефективність міжвідомчої взаємодії між державними органами, медичними закладами та громадськими організаціями, інституційна роздробленість тощо.

Ефективне управління адаптацією вимагає опори на передові теоретичні моделі публічного управління соціальними процесами:

- модель «клієнтоцентричності» (People-Centric Model), запозичена з успішних зарубіжних практик (наприклад, система VA у США), ставить потреби ветерана та його сім'ї в центр управлінського процесу. Вона вимагає

переходу від надання стандартизованих пільг до персоналізованого супроводу (case management) та створення «єдиного ветеранського вікна»;

– партнерська модель (Governance Model) – передбачає активне залучення до управління та реалізації програм громадського сектору, волонтерських організацій та приватного бізнесу. Держава виступає як координатор і гарант стандартів, а не як єдиний надавач усіх послуг. Це відповідає сучасному тренду публічного управління (governance) на противагу традиційному державному управлінню (government);

– модель «раннього втручання» (Early Intervention) – наголошує на необхідності початку адаптаційних та реабілітаційних заходів якомога раніше (ще під час служби або одразу після демобілізації), а не лише після формального отримання статусу. Це критично важливо для запобігання розвитку хронічних психічних розладів і соціальній дезадаптації.

Публічне управління соціальною адаптацією ветеранів має базуватись на таких принципах, як комплексність (одночасне охоплення всіх сфер адаптації, від медицини до зайнятості), децентралізація (передача повноважень та ресурсів на рівень громад, де послуги надаються безпосередньо), прозорість та підзвітність (чіткі критерії оцінки якості послуг та публічний контроль за використанням коштів) та гендерна чутливість (врахування специфічних потреб ветеранок та особливостей їхньої реінтеграції). Сучасне публічне управління має впроваджувати клієнтоорієнтовані та партнерські моделі, щоб забезпечити комплексну соціальну підтримку, раннє втручання та гендерно чутливий підхід [86].

На думку В. Терзієвої та С. Дімітрової, у сучасних суспільствах можна виділити три основні моделі соціальної адаптації військових: інституційну, частково інституційну та надінституційну [98, p.88].

Інституційна модель характерна для країн із розвиненою правовою системою, індустріальною або постіндустріальною економікою та демократичною системою врядування. Вона забезпечує високий рівень матеріальної та соціальної підтримки військових та їхніх сімей, сприяє

престижу професії і робить її привабливою для широких верств населення. Водночас ця модель передбачає чітке правове регулювання діяльності збройних сил, контрактний принцип формування армії та всеохоплюючий цивільний контроль.

Частково інституційна модель характерна для країн із недостатньо розвиненою системою соціального захисту, де гарантії та виплати військовим мають фрагментарний або випадковий характер. Така неврегульованість дозволяє залучати армію до виконання невластивих функцій, інколи всупереч законодавству. Соціальне та матеріальне забезпечення військових відповідає середньому рівню по країні, але престиж професії залишається нижчим, а армія стикається з проблемами комплектування та утримання особового складу [98, р.89-90].

Надінституційна модель характерна для країн, де військові мають безпосередній вплив на владу або фактично керують нею. У таких умовах збройні сили діють за правилами воєнного часу, активно втручаючись у різні сфери суспільного життя. Військові отримують значні соціальні та економічні переваги порівняно з цивільними громадянами [98, р.88-89].

Таким чином, соціальна адаптація ветеранів є багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу з боку публічного управління. Вона не лише сприяє особистісному відновленню ветеранів, але й забезпечує їхню ефективну інтеграцію в суспільство, що є важливим для стабільності та розвитку держави. Тому важливо продовжувати вдосконалення політики та практик у цій сфері, враховуючи досвід інших країн та постійно адаптуючи їх до національних реалій.

Успішне публічне управління адаптацією ветеранів в Україні вимагає відходу від застарілої патерналістської моделі соціального захисту і переходу до інтегрованої, партнерської та клієнтоцентричної системи, що ґрунтується на чіткому науковому розумінні потреб і викликів, які стоять перед ветеранами.

1.2. Правове та інституційне забезпечення соціальної адаптації ветеранів в Україні: сучасний стан

Державна політика адаптації ветеранів спирається на низку законодавчих та програмних документів, які гарантують комплексну підтримку тих, хто повернувся з війни. Згідно з Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», право на соціальну та професійну адаптацію мають особи, які звільняються з військової служби і належать до категорії ветеранів війни (а також члени їх сімей та родичі загиблих) [53]. Положення закону, на думку Н. Комарової, спрямовані на захист учасників бойових дій «шляхом: встановлення правового статусу учасників бойових дій; забезпечення належних умов для підтримки здоров'я; надання пільг, переваг та соціальних гарантій; формування в суспільстві шанобливого ставлення до них. Законом визначені базові права, пільги та гарантії для учасників бойових дій, але не прописані відповідні механізми та порядки реалізації цих прав, що ускладнює їх використання» [29].

Організовувати таку адаптацію має Міністерство у справах ветеранів України. Порядок забезпечення адаптації визначено постановою Кабінету Міністрів №432 від 21 червня 2017 р., яка затвердила «Порядок та умови забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України» [44]. Таким чином, на нормативному рівні ветеранам гарантуються правовий супровід і певний мінімум соціальних гарантій під час повернення до цивільного життя.

Разом з тим, на практиці держава поступово напрацьовує інструменти підтримки, орієнтовані на різні аспекти адаптації. Зокрема, Постанова КМУ №1338 від 29 листопада 2022 р. «Деякі питання надання психологічної

допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» [20] закладає безоплатний механізм психологічної реабілітації для учасників бойових дій та членів їхніх сімей. Медична підтримка ветеранів здійснюється переважно в межах державної програми «Гарантоване медичне обслуговування населення», яку фінансує Національна служба здоров'я України (НСЗУ). Наприклад, у 2024 році на програму державних гарантій виділено майже 159 млрд грн, що на 16 млрд перевищує показник попереднього року [61]. Законодавством ветеранам гарантовано безоплатне отримання ліків за рецептом [48], а також безкоштовне зубопротезування в рамках пілотного проєкту. Водночас аналіз показує, що в реальній практиці ветерани стикаються з нестачею окремих препаратів і труднощами з оформленням рецептів. Слід також відзначити наявність мережі державних санаторіїв та оздоровчих центрів, де ветерани можуть проходити реабілітацію, хоча обсяг та доступність таких послуг ускладнені вадами системи координування.

Також, держава започатковує сервісну підтримку у вигляді консультативних послуг. У червні 2023 р. уряд запустив експериментальний проєкт «інститут помічника ветерана», затвердивши окремою постановою №652 Порядок реалізації цього пілоту [52].

Згідно з висновками ГО «СІЧ», помічник ветерана має інформувати учасника війни про існуючі державні, регіональні та місцеві програми підтримки, консультувати щодо доступних пільг і гарантій, а також налагоджувати зв'язок ветеранів із відповідними органами й установами. Фахівці оцінюють цю ініціативу як «перший крок», в рамках якого держава визнала свої зобов'язання та почала створювати спеціальні структури підтримки ветеранів на етапі переходу до мирного життя [4]. Таким чином, офіційна політика дедалі більше спрямовується на зручність навігації ветеранів у системі пільг і послуг, хоча в реальності доступ до консультативної допомоги все ще не завжди зрозумілий звичайному учаснику бойових дій.

У 2024 році Міністерство соціальної політики України своїм наказом затвердило Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей [50]. Стандарт передбачає два етапи надання соціальної послуги соціальної адаптації ветерана: перший – надання соціальної послуги в рекреаційному закладі; другий – індивідуальна соціальна адаптація.

Стандарт визначає принципи соціальної адаптації ветеранів: доступність та відкритість; визнання гідності, повага, партнерство та недискримінація; індивідуальний підхід та комплексність; сімейно-орієнтований підхід; законність і безпека; конфіденційність і приватність.

На першому етапі (надання соціальної послуги в рекреаційному закладі) передбачено як обов'язкові, так і варіативні заходи. До обов'язкових належить допомога отримувачам у аналізі їхньої життєвої ситуації, визначенні проблем і шляхів їх вирішення, а також перенаправлення до інших фахівців у разі потреби. Особливу увагу приділяють психологічній підтримці, корекції емоційного стану та поведінки, а також сприянню у відновленні родинних відносин і соціальних контактів. Варіативна частина послуги може включати фізичне відновлення через тілесну терапію, заняття спортом, а також культурно-освітні заходи: майстер-класи, лекції, арт-терапію та тематичні зустрічі.

Другий етап послуги (індивідуальна соціальна адаптація) передбачає глибшу роботу з отримувачем за місцем проживання або у приміщенні установи. Йдеться про допомогу в аналізі життєвих труднощів, навчання навичкам планування, комунікації, спільного побуту, управління сімейними фінансами та взаємодії з партнерами й дітьми. Значна увага приділяється організації сімейного дозвілля, профорієнтації, підтримці зайнятості чи самозайнятості, оформленню документів, наданню інформації щодо соціального захисту, представництву інтересів отримувачів і залученню інших спеціалістів у разі потреби. Основною формою роботи цього етапу є консультування, яке проводиться у форматі інформаційно-просвітницьких

зустрічей або тренінгів, а також під час домашніх візитів для закріплення навичок у звичному середовищі.

Стандартом передбачено, що на завершальному етапі фахівець із соціальної роботи проводить моніторинг виконання індивідуального плану, щоб оцінити сталість позитивних змін, підтримати мотивацію людини до подальшого розвитку та збереження набутих навичок у повсякденному житті.

Сьогодні одним із найважливіших завдань адаптації визнається інтеграція ветеранів у цивільний ринок праці. На нормативному рівні ветеранам гарантуються трудові преференції (пріоритет при працевлаштуванні, збереження місця роботи тощо) та підтримка з боку держави. Згідно з дослідженням ГО «Юридична сотня», працевлаштування є одним із «основних складових професійної адаптації» ветеранів, яке істотно сприяє поверненню до мирного життя [61]. У цьому контексті Міністерство у справах ветеранів у 2025 р. видало «Методичні рекомендації для роботодавців» [35]. Цей документ закликає роботодавців створювати власні програми адаптації ветеранів, залучати наставників-менторів серед своїх співробітників та формувати сприятливе середовище в колективі для колишніх військових.

Впровадження таких рекомендацій мало б полегшити адаптацію ветеранів на робочому місці і налагодити співпрацю з бізнесом. Водночас багато ветеранів відзначають, що державні програми не завжди повністю відповідають їхнім реальним потребам: 57% висловлюють занепокоєння можливими труднощами з працевлаштуванням, а найпопулярнішими залишаються заходи з перекваліфікації (50%) [60]. Для бізнесу повернення ветеранів на ринок праці також становить виклик через поширені стереотипи щодо їхнього психоемоційного стану. Опитування вказує, що близько чверті безробітних учасників бойових дій стикалися з небажанням роботодавців приймати їх саме через статус та додаткові гарантії, пов'язані з ним [61]. Самі ветерани підкреслюють важливість створення гідних умов праці, можливостей професійного зростання та суспільного визнання їхнього бойового досвіду.

Це свідчить про необхідність не лише законодавчих ініціатив, але й просвітницької та комунікаційної роботи з роботодавцями та суспільством.

На думку Я. Крушельницької, психічна адаптація у трудовій сфері означає узгодження внутрішнього стану особистості з соціально-професійним середовищем з метою досягнення життєво важливих цілей при збереженні фізичного та психічного здоров'я [33]. Ефективна адаптація передбачає урахування індивідуальних потреб працівника та водночас потребує відкритості й готовності колективу до трансформацій.

Позитивне ставлення до демобілізованих військовослужбовців і сформована в колективі культура взаємоповаги мають вирішальне значення для їхньої успішної інтеграції у професійне середовище. Такий сприятливий соціально-психологічний клімат забезпечує активну участь ветеранів у трудовій діяльності, підвищує їхню мотивацію та сприяє реалізації професійного потенціалу. Саме цей чинник став основою при створенні моделі соціально-професійної адаптації ветеранів, оскільки він формує необхідні умови для ефективної реінтеграції у цивільне життя та стабільного функціонування після служби.

Розроблена модель професійної адаптації ветеранів базується на комплексному підході, який передбачає всебічне оцінювання фізичних, психологічних і соціальних потреб осіб, що повернулися зі служби, інформування трудових колективів про особливості процесу інтеграції ветеранів, а також проведення спеціалізованих тренінгів для підвищення розуміння специфіки взаємодії з ними [56]. Фізіологічна адаптація реалізується через створення безпечного й комфортного робочого простору, який враховує індивідуальні потреби ветеранів, забезпечення архітектурної доступності робочих місць, надання медичної допомоги та впровадження програм фізичної реабілітації.

Психологічна адаптація спрямована на підтримку емоційного стану ветеранів і включає програми психологічної допомоги, управління стресом і подолання посттравматичних наслідків. Соціальна підтримка доповнює цей

процес через організацію спільних інтеграційних заходів, наставницьких програм і систем взаємопідтримки між колегами.

Важливу роль у сприянні адаптації відіграють державні політики та громадські ініціативи, які охоплюють надання фінансової допомоги, соціальних пільг, програм працевлаштування, медичного страхування та житлових субсидій, забезпечуючи ветеранам комплексну підтримку на шляху повернення до повноцінного цивільного життя.

На місцевому рівні також існують програми підтримки ветеранів, які доповнюють державні заходи. Зокрема, Одеська міська рада затвердила на 2024-2026 рр. міську цільову програму «Ветеран Одеси», спрямовану на покращення соціального захисту, здоров'я, психологічного стану, зайнятості, житлових умов, освіти ветеранів тощо. Ця програма передбачає послідовне впровадження механізмів соціальної підтримки військовозобов'язаних, військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей на всіх етапах від проходження служби до повернення в цивільне середовище. Загальний бюджет Програми становить 406,8 млн грн.

Документом передбачено низку фінансових і соціальних заходів: щомісячні допомоги ветеранам з інвалідністю та сім'ям загиблих або зниклих безвісти захисників; одноразові виплати для вирішення соціально-побутових потреб; заходи з реабілітації та лікування, включно з протезуванням і санаторним відпочинком; підтримку дітей ветеранів і загиблих військовослужбовців (виплати, допомога до Дня знань, оплата навчання, дитячі товари); адресну допомогу на покращення житлових умов і побуту; вшанування пам'яті загиблих захисників та підтримка їхніх родин; безоплатну правову допомогу ветеранам і сім'ям полеглих [8].

Реалізація програми «Ветеран Одеси» спрямована на створення міської системи комплексної підтримки, яка забезпечує не лише матеріальну допомогу, але й сприяє соціальній інтеграції, психологічному відновленню та гідному вшануванню тих, хто захищав Україну. Програма має на меті стати практичним інструментом переходу від окремих соціальних ініціатив до

цілісної політики підтримки ветеранів на місцевому рівні, що сприятиме посиленню соціальної стабільності та згуртованості громади Одеси.

Аналогічні ініціативи діють в інших регіонах (Київщина, Львівщина, Тернопільщина, Запоріжжя, Вінниччина тощо), однак їхня ефективність безпосередньо залежить від фінансових можливостей місцевого бюджету.

Попри наявність численних правових гарантій та ініціатив на різних рівнях, експерти фіксують суттєві розриви між деклараціями і реальним впровадженням політики адаптації. Аналітики підкреслюють, що державна фінансова підтримка ветеранів часто не охоплює їхніх комплексних потреб: підвищення пенсій і одноразові допомоги не встигають за інфляцією та не вирішують хронічних проблем (здебільшого, психологічних і соціальних) [61]. Зокрема, виплату одноразової допомоги до Дня Незалежності експерти називають символічною – вона не змінює кардинально матеріального становища ветерана і може навіть супроводжуватися бюрократичною тяганиною. Про проблеми системи соціального захисту свідчать і самі учасники війни: у звіті СІЧ зазначено, що ветерани часто скаржаться на складність оформлення статусу та недоступність гарантованих пільг, а також на брак якісної психологічної реабілітації [4].

На сучасному етапі в Україні діє низка програм і проєктів, спрямованих на сприяння соціальній та професійній адаптації ветеранів. Зокрема, важливу діяльність у цьому напрямі провадить Український ветеранський фонд, який реалізує ініціативи, пов'язані з реінтеграцією та розвитком ветеранських спільнот. Значний внесок робить також Центр інтеграції ветеранів, створений на базі Державного концерну «Укроборонпром», що забезпечує можливості професійної перепідготовки й працевлаштування осіб із бойовим досвідом [102]. Крім того, Міністерство соціальної політики України впроваджує державні програми, спрямовані на підтримку ветеранів у сферах зайнятості, психологічної реабілітації та соціального захисту.

Отже, інституційна структура публічного управління соціальною адаптацією ветеранів війни включає: Кабінет Міністрів України, що формує

нормативно-правове поле для організації та реалізації процесу соціальної адаптації ветеранів війни, Міністерство у справах ветеранів України (покликане забезпечити комплексну підтримку ветеранів та членів їхніх сімей, що включає соціальний захист, психологічну та медичну допомогу, професійну реабілітацію, сприяння працевлаштуванню та інтеграції у цивільне життя; міністерство координує державні програми адаптації ветеранів, реалізує політику щодо їхніх прав і гарантій, а також взаємодіє з місцевими органами влади та громадськими організаціями для ефективної реалізації цих завдань.), Міністерство соціальної політики (розробляє програми підтримки ветеранів та їх сімей,) Міністерство охорони здоров'я (розробляє програми медичної та психологічної реабілітації), Міністерство освіти (забезпечує доступ до професійної перепідготовки, курсів підвищення кваліфікації та освітніх програм у вищих і професійних закладах; сприяє інтеграції ветеранів у навчальне середовище, розвитку їхніх комунікативних і соціальних навичок, створює методичні рекомендації та стандарти, що враховують їхні потреби, допомагаючи успішно реалізуватися професійно та соціально у цивільному житті), Державна служба зайнятості (має сприяти працевлаштуванню ветеранів), органи місцевого самоврядування (затверджують та впроваджують регіональні та місцеві програми захисту ветеранів для їх реінтеграції в суспільство) тощо. Крім того, активну участь в процесі соціальної адаптації ветеранів відіграють громадські ветеранські та волонтерські організації.

Таким чином, аналіз державних програм адаптації показує, що Україна має багате законодавство й формальні механізми підтримки ветеранів, проте їхня реалізація поки що далека від ідеалу. Формально створено інститути, проєкти та рекомендації, спрямовані на різні сфери адаптації (психологічну, професійну, соціальну), однак через фрагментарність підходів, неповне фінансування і проблеми координації ефект від цих заходів не завжди відчутний у повному обсязі.

Висновки до 1 розділу

Отже, соціальна адаптація ветеранів – це комплексний, мультидисциплінарний та інституційно обумовлений процес, що потребує чіткого категоріального апарату, ефективного публічного управління та міжсекторальної співпраці.

Основні сфери адаптації охоплюють психологічну (подолання ПТСР, тривожності), медичну (фізична реабілітація), професійну (перекваліфікація, зайнятість) та соціокультурну (реінтеграція в громаду).

Законодавчі рамки визначають базові права та гарантії ветеранів, та водночас потребують постійного оновлення й оперативної трансформації у вигляді програм, які поєднують медичну, психологічну, освітню й соціально-економічну допомогу. Для практичної реалізації політики адаптації важлива системна координація центральних і місцевих органів влади, застосування доказової бази та тісне партнерство з громадським сектором і міжнародними донорами.

РОЗДІЛ 2. КРАЩІ МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ

2.1. Порівняльний аналіз моделей управління соціальною адаптацією ветеранів у провідних країнах

Проблема реабілітації та соціальної адаптації ветеранів війни є актуальною для багатьох держав, що брали участь у військових конфліктах різного масштабу. Незалежно від геополітичного контексту, країни стикаються з потребою створення ефективних механізмів підтримки військовослужбовців після завершення служби. Міжнародний досвід демонструє різноманітність підходів, що визначаються історичними, соціокультурними та економічними особливостями конкретних країн. У цьому контексті розглянемо приклади реабілітаційних моделей і практик, впроваджених у США, Великій Британії, Ізраїлі та на Балканах, Ізраїлі та Хорватії, з акцентом на інституційні програми, громадські ініціативи та соціокультурні чинники, які впливають на успішність адаптації ветеранів до цивільного життя.

Американська модель публічного управління соціальною адаптацією ветеранів є прикладом комплексного, інституційно розвиненого та особистісно орієнтованого підходу до післявійськової реінтеграції. Її ефективність зумовлена наявністю потужної нормативно-правової бази, розгалуженої системи державних і громадських інституцій, а також інтеграцією соціальних, медичних, психологічних і духовних компонентів у єдину систему публічного управління.

Ключовим суб'єктом реалізації ветеранської політики виступає Департамент у справах ветеранів США (Department of Veterans Affairs – VA) [79], який функціонує як спеціалізоване міністерство із широким мандатом у сфері охорони здоров'я, соціального захисту та працевлаштування ветеранів. У структурі VA діє Управління охорони здоров'я ветеранів (Veterans Health

Administration), що забезпечує доступ до медичних і психологічних послуг через масштабну мережу шпиталів та клінік [28]. Публічне управління у цій сфері характеризується високим рівнем інтегрованості: координація між державними структурами (Міністерство оборони, Міністерство праці, HUD), місцевими громадами та неурядовими організаціями дозволяє реалізовувати політику підтримки ветеранів у форматі «whole-of-government» і «whole-of-society».

Важливо, що система публічного управління соціальною адаптацією ветеранів у США ґрунтується на принципах адресності, індивідуалізації та партнерства. Програма TAP (Transition Assistance Program) і професійна реабілітація VR&E (Veteran Readiness and Employment) ілюструють, як держава забезпечує перехід від військової служби до цивільного життя через ранню профорієнтацію, освітню підтримку, консультування та супровід ветеранів [31]. Ефективність таких програм оцінюється не лише за кількістю наданих послуг, а й за показниками успішного працевлаштування та соціальної стабільності колишніх військових [83].

Крім того, прийняття Закону про працевлаштування ветеранів (VOW Act, 2011) стало важливим кроком у розвитку інструментів державного стимулювання зайнятості колишніх військових. Закон передбачив податкові пільги для роботодавців, які наймають ветеранів, а також розширив можливості військовослужбовців здобувати цивільну професійну підготовку ще під час проходження служби [100]. Таким чином, система публічного управління у США спрямована на створення безперервного ланцюга підтримки від військової служби до повної інтеграції ветерана у цивільний ринок праці.

Згідно з оцінками аналітичного центру RAND Corporation, приблизно 18% ветеранів США, які повернулися з військових дій в Іраку та Афганістані, мають ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР) або страждають від тяжкої депресії [97]. Управлінські рішення у сфері медичної та психологічної реабілітації мають системний характер: при кожному

ветеранському медичному центрі діють підрозділи з психічного здоров'я, а національні програми профілактики суїцидів та лікування ПТСР реалізуються під державним контролем. Це свідчить про наявність ефективної вертикалі управління, де стратегічні ініціативи уряду поєднуються з практичною діяльністю локальних установ. Впровадження біопсихосоціально-духовної моделі («Whole Health») у публічне управління ветеранською політикою демонструє перехід від суто медичного до гуманістично-інтегрованого бачення відновлення, що враховує духовний і соціальний вимір адаптації. Наукові дослідження показують, що включення духовного виміру підвищує ефективність реабілітації, оскільки біопсихосоціально-духовна модель забезпечує цілісний підхід до ветерана з урахуванням його цінностей і світогляду [76].

Особливої уваги заслуговує управління взаємодією держави з громадським сектором. Партнерство з ветеранськими організаціями – такими як Wounded Warrior Project, Team Rubicon, The Mission Continues – є інституційно закріпленим і підтримується грантовими механізмами та податковими стимулами [79]. Така багатосекторальна модель управління дозволяє не лише розширити спектр послуг, а й забезпечити сталість програм адаптації на місцевому рівні, де громади безпосередньо працюють з ветеранами та їхніми родинами.

Важливою складовою управлінської політики є також орієнтація на соціальну мобільність ветеранів: державні програми освіти і житлового кредитування створюють умови для формування довгострокових стратегій самозабезпечення. Таким чином, соціальна підтримка у США розглядається не як допомога, а як інвестиція у людський капітал ветеранів, що має позитивний економічний ефект.

Окремим напрямом публічного управління є забезпечення міжвідомчої координації. Програми на кшталт AmericaServes і HUD-VASH [92] реалізують принцип «no wrong door», коли будь-яке звернення ветерана автоматично спрямовується до належного органу чи установи, що підвищує ефективність

управління ресурсами та зменшує бюрократичне навантаження.

Таким чином, американський досвід демонструє, що ефективне публічне управління соціальною адаптацією ветеранів базується на поєднанні централізованого стратегічного контролю з децентралізованою реалізацією програм на місцях. Його ключовими елементами є: нормативно забезпечена інституційна система; інтеграція медичних, соціальних і освітніх сервісів; активна участь громадського сектору; індивідуальний супровід кожного ветерана; і, що найголовніше, повага до його особистісного досвіду та потреб. Така модель може бути використана Україною для розбудови ефективної системи публічного управління процесами соціальної адаптації ветеранів в умовах післявоєнного відновлення.

Досвід публічного управління соціальною адаптацією ветеранів Великої Британії демонструє системний і комплексний підхід до інтеграції колишніх військовослужбовців у цивільне життя. Країна має одне з найбільших у Європі ветераських співтовариств (понад 2,4 млн осіб), щороку армію залишають близько 18 тис. військових, включно з тими, хто звільняється з медичних причин. Державна політика офіційно визнає особливі потреби ветеранів і закріплює принцип недискримінації при доступі до державних послуг через Armed Forces Covenant та інші нормативні акти. Центральним органом координації є Офіс у справах ветеранів при уряді, який визначає стратегічні цілі адаптації ветеранів, зокрема через Стратегію для наших ветеранів (Strategy for our Veterans, 2018) та План дій 2022–2024 років. Офіс та уряд декларують мету зробити Великобританію «найкращим місцем для ветерана у світі» [85]. Оновлений План дій уряду включає комплекс заходів для підтримки ветеранів та їхніх родин, серед яких визначено мету повністю усунути бездомність серед ветеранів до кінця поточного парламентського циклу та забезпечити умови для їхнього стабільного працевлаштування [101].

Система управління включає різні напрями: соціальну підтримку, медичну і психологічну реабілітацію, професійну адаптацію та забезпечення житлом. Так, програми Career Transition Partnership (CTP) та модель

«АфЧемпіонів» у Jobcentre Plus надають індивідуальні консультації та професійну орієнтацію [89], а схема «Great Place to Work for Veterans» забезпечує прогресію ветеранів у державній службі. Для безпритульних військових діє програма Op FORTITUDE із житловою підтримкою, гарячою лінією та комплексною допомогою від медичних і соціальних служб [101].

Медична та психологічна складова інтегрується через NHS Veterans' Mental Health and Wellbeing Service (Op COURAGE), яка забезпечує оперативну допомогу, раннє виявлення психотравм та координацію з іншими державними і громадськими структурами [88]. Додатково державні ініціативи доповнюються програмами благодійних організацій (Walking With The Wounded, Combat Stress, SSAFA), які надають психотерапевтичні послуги, індивідуальні плани реабілітації, менторство та соціальну підтримку.

Суттєвим аспектом є комплексна координація між міністерствами, місцевими органами влади та громадським сектором, що забезпечує багаторівневу підтримку ветерана. Управлінські механізми поєднують правове закріплення пільг, інституційну інфраструктуру, індивідуалізовані плани реінтеграції та моніторинг ефективності програм. Такий підхід демонструє, що ефективне публічне управління соціальною адаптацією ветеранів ґрунтується на стратегічному плануванні, міжвідомчій координації, міжсекторальному партнерстві та увазі до комплексних потреб ветеранів – соціальних, медичних, психологічних і професійних.

Досвід Ізраїлю у сфері публічного управління соціальною адаптацією військовослужбовців є прикладом ефективної міжвідомчої координації, інституційної сталості та адресності державної політики. В умовах постійних воєнних загроз держава сформувала комплексну систему управління соціальним захистом звільнених військовослужбовців, яка охоплює як нормативно-правовий, так і організаційний рівень.

Ключовим актом, що регламентує державну політику у цій сфері, є Закон «Про зарахування до звільнених солдатів» (1994 р.), який визначає порядок надання статусу звільненого військовослужбовця, права, гарантії та

механізми соціальної підтримки [26].

Міністерство оборони Ізраїлю виступає головним центральним органом виконавчої влади у сфері соціального захисту ветеранів. Його діяльність організовано за принципом функціонального розподілу відповідальності між структурними підрозділами: Відділом звільнених військовослужбовців (здійснює публічне управління процесами соціальної інтеграції, професійного навчання та працевлаштування ветеранів, координує взаємодію з іншими міністерствами, місцевими органами влади та громадськими структурами), Відділом реабілітації ветеранів з інвалідністю (реалізує державну політику у сфері медико-соціальної реабілітації, координує надання послуг фізичного відновлення, психологічної допомоги та соціальної підтримки) та Відділом у справах сімей військовослужбовців і вшанування пам'яті (відповідає за реалізацію заходів державної політики у сфері підтримки сімей загиблих та поранених військовослужбовців) [26, с. 81].

На рівні публічного управління соціальною адаптацією Ізраїль впровадив модель інтегрованих соціальних служб, передбачену Законом про соціальний захист (1958 р.), згідно з яким усі державні установи та органи місцевого самоврядування зобов'язані мати відділи соціальних послуг [73]. Ці відділи забезпечують надання соціальних послуг ветеранам і членам їхніх сімей через фахівців із соціальної роботи.

Особливістю ізраїльської моделі є тісна взаємодія центрального уряду, муніципалітетів та громадянського суспільства у питаннях адаптації військовослужбовців. Так, у місцевих центрах зайнятості реалізуються програми безоплатної освіти, професійної перепідготовки, працевлаштування, виплат по безробіттю. Міністерство оборони забезпечує інтегроване адміністрування цих програм, координуючи роботу соціальних служб, закладів освіти та роботодавців.

Важливою управлінською інновацією є залучення принципу «рівний – рівному», який уперше почали застосовувати під час бойових дій 1983 року. На державному рівні було створено мультидисциплінарні команди соціальної

підтримки, до складу яких входили соціальні працівники, психологи, психіатри та інструктори з фізичної підготовки, усі з досвідом участі у бойових діях [27, с. 40]. Це сприяло формуванню довіри між ветеранами та фахівцями, підвищенню ефективності соціальних послуг і зниженню рівня посттравматичних розладів.

У межах ізраїльської політики адаптації значну роль відіграє мережа державних і недержавних інституцій. Реабілітаційна система охоплює фізіотерапію, психотерапію, соціальну підтримку, професійну перепідготовку, забезпечення допоміжними засобами та наставництво [94]. Активно залучаються неурядові організації, як-от Zahal Disabled Veterans Organization, Sheerut HaHayal, Shinui, Achim L'Chaim, які здійснюють соціально-психологічний супровід ветеранів і їхніх родин, що підвищує ефективність державних програм [94]. Такий формат державно-громадянського партнерства дозволяє гнучко реагувати на потреби цільових груп і розширює можливості для інновацій у сфері соціальної роботи.

Особливу увагу в Ізраїлі приділяють підготовці військових психологів, багато з яких мають бойовий досвід. Це сприяє кращому розумінню переживань ветеранів і налагодженню довіри та уникненню стигматизація, таких фахівців офіційно називають «офіцерами душевного здоров'я» [11].

Завдяки розвиненій, послідовно структурованій системі управління Ізраїль досяг значних успіхів у реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Високі показники працевлаштування колишніх військовослужбовців, низький рівень бездомності та активна участь ветеранів у високотехнологічних секторах економіки підтверджують ефективність державної політики у сфері соціальної адаптації. Ізраїльський досвід доводить, що результативність реабілітаційних процесів залежить не лише від фінансування, а передусім від стратегічного управління людським потенціалом, тісної взаємодії державних і громадських інституцій та послідовної реалізації політики соціальної відповідальності держави перед ветеранами.

Отже, ізраїльська модель публічного управління соціальною адаптацією

ветеранів є прикладом цілісної, багаторівневої системи, що поєднує нормативне регулювання, міжвідомчу координацію, залучення місцевого самоврядування та активну участь громадських організацій. Її результативність забезпечується інституційною стабільністю, узгодженістю управлінських рішень і постійним оновленням законодавчої бази. Такий підхід може стати орієнтиром для України у формуванні сучасної системи державного управління процесами соціальної реінтеграції ветеранів, зокрема в межах реалізації Стратегії ветеранської політики до 2030 року та Національного плану відновлення України [43].

Балканські країни демонструють, що інтеграція колишніх військових у цивільне життя є багатокомпонентним завданням, яке потребує поєднання державних програм, інституційної підтримки та громадянських ініціатив із врахуванням соціокультурних чинників, зокрема гендерних. Державні політики, такі як офіційні програми соціального захисту, пенсійного забезпечення, медичного обслуговування та професійної підготовки, забезпечують мінімальний рівень соціальної підтримки ветеранів. Водночас ефективність цих програм значною мірою залежить від комплексності підходу та соціального контексту: лише інтеграція психологічної допомоги, фізичної реабілітації та професійного навчання сприяє успішній адаптації.

Досвід Боснії і Герцеговини свідчить, що виділення значних ресурсів на державні програми підтримки ветеранів сприяло відновленню сімейних зв'язків і соціальної інтеграції, тоді як DDR-програми в Боснії та Хорватії одночасно формували привілейований статус ветеранів у суспільстві, підсилюючи маскулінізовані наративи та гендерну асиметрію допомоги [75]. У цьому контексті громадські ветеранські організації відігравали роль зворотного зв'язку для влади, сприяючи актуалізації потреб різних категорій ветеранів, зокрема тих, які залишалися поза увагою державних програм.

Соціокультурні чинники, включно з домінуванням чоловічих наративів у масовій культурі та медіа, обмежували доступ жінок-військовослужбовиць до програм реабілітації, що підкреслює необхідність включення гендерного

виміру у політику соціальної адаптації. Високий рівень психосоціальних проблем серед ветеранів, включно з ПТСР, депресією та тривожними розладами, демонструє потребу у довготривалих державних програмах психічного здоров'я та комплексної підтримки.

Досвід республіки Хорватія, яка перебувала у стані війни протягом п'яти років, та має велику кількість ветеранів у співвідношенні до загальної чисельності населення, має значний інтерес для дослідження та подальшого розвитку соціальної адаптації ветеранів в Україні. Станом на 2021 рік у Республіці Хорватія проживало 3,8 млн громадян, при цьому за даними Міністерстві ветеранів війни Хорватії, офіційно надано статус ветерана війни майже 427 тис. осіб [84], отже кожна дев'ята особа, яка проживає в республіці, має статус ветерана війни.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає правовий статус і механізми соціальної підтримки ветеранів, є Закон «Про хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їхніх родин» (2024). Документ гарантує широкий спектр соціальних послуг, серед яких медичне та пенсійне страхування, додаткові виплати у разі інвалідності, догляд удома, забезпечення технічними засобами реабілітації, житлові пільги, допомога у працевлаштуванні, виплати по безробіттю, одноразова матеріальна допомога та психосоціальна підтримка [71].

Міністерство ветеранів війни Хорватії створило мережу ветеранських центрів, а органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати планування, координацію та надання соціальних послуг для ветеранів. У цих центрах соціальні працівники здійснюють консультування, допомагають ветеранам оформлювати документи на пільги й виплати, сприяють професійній перепідготовці та супроводжують під час отримання соціальної допомоги [6].

Також за ініціативи Міністерства функціонують спеціалізовані заклади комплексної реабілітації ветеранів та їхнім сімей, а також осіб, які постраждали внаслідок війни ([63], с. 241). Тут працюють

мультидисциплінарні команди, до складу яких входять психологи, соціальні працівники, лікарі та фахівці з фізичної терапії. Хорватська модель вирізняється системністю, стійкістю та послідовністю у впровадженні заходів підтримки, що робить її важливим орієнтиром для формування довгострокової політики соціальної адаптації ветеранів в Україні [25].

Досвід Балканських країн у реабілітації ветеранів поєднує інтенсивні державні програми підтримки та виклики соціокультурного характеру. Законодавчі ініціативи та фінансування реінтеграційних програм забезпечують базову допомогу, але гендерні стереотипи, героїчні наративи та обмежене фінансування призводять до нерівномірного доступу до послуг. Специфіка різних країн проявляється у фокусі: Сербія та Чорногорія приділяли увагу військовим пенсіонерам, тоді як у Хорватії та Словенії реабілітація здебільшого відбувалася через громадські організації. Для успішної інтеграції важливо забезпечити комплексну реабілітацію (фізичну, психологічну, професійну) та інклюзивну політику, що долає гендерні бар'єри і сприяє соціальному включенню ветеранів.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що ефективна система соціальної адаптації ветеранів повинна поєднувати законодавчі гарантії, стабільне фінансування, інституційну підтримку держави, активну участь громадянського суспільства та цільові програми з реабілітації. Ці підходи можуть бути імплементовані в українську практику з урахуванням національних особливостей і ресурсних можливостей.

2.2. Зарубіжні механізми та інструменти реалізації програм соціальної адаптації

Ефективна соціальна адаптація ветеранів можлива лише за умови системної та всебічної державної підтримки. Програми соціального захисту мають охоплювати надання пільг, медичне обслуговування, житлові субсидії, освітні можливості та психологічну допомогу. Вагомий внесок у цей процес

роблять громадські об'єднання та волонтерські ініціативи, які сприяють реабілітації ветеранів, їх соціальній інтеграції та пошуку нових життєвих орієнтирів.

Адаптація колишніх учасників бойових дій до умов мирного життя є складним і тривалим процесом, що потребує комплексного підходу. Поєднання психологічної підтримки, соціальної залученості, професійної перекваліфікації, фізичної реабілітації та державних механізмів допомоги створює необхідні передумови для повернення ветеранів до активного суспільного життя. Важливо забезпечити постійну участь суспільства у процесах реінтеграції, формуючи сприятливе середовище для подальшого розвитку, самореалізації та підвищення якості життя ветеранів [23].

Розроблення ефективних програм соціальної підтримки ветеранів є ключовою умовою їх успішної реінтеграції у цивільне суспільство. Такі програми мають забезпечувати комплексний підхід, що охоплює фізичну, психологічну, соціальну та економічну складові адаптації. Вони повинні сприяти не лише відновленню фізичного і психічного здоров'я ветеранів, а й їх включенню в суспільні процеси, професійну діяльність і громадське життя.

Соціальна адаптація потребує індивідуалізованих механізмів підтримки, з урахуванням особистого досвіду та потреб кожного ветерана. Частина з них потребує тривалої медичної чи реабілітаційної допомоги у зв'язку з пораненнями або посттравматичними стресовими розладами, інші – психологічної підтримки, зокрема через індивідуальні консультації, групову терапію чи інноваційні методи реабілітації (арт- та каністерапію). Важливо створити ефективну систему доступу до медичних і реабілітаційних послуг, адаптовану до специфіки військового досвіду.

Не менш значущим напрямом соціальної адаптації є освіта та професійна підготовка. Багато ветеранів після завершення служби прагнуть змінити сферу діяльності, тому актуальними є програми перекваліфікації, навчання підприємництву, участі у стажуваннях або короткострокових курсах. Працевлаштування ветеранів потребує інституційної підтримки через

створення спеціалізованих центрів, які надають консультації, допомагають з підготовкою резюме, проходженням співбесід і налагодженням контактів із роботодавцями, готовими залучати ветеранів до роботи.

Важливим компонентом адаптаційної політики є також підтримка родин ветеранів, оскільки процес реінтеграції охоплює не лише самих військових, а й їхнє найближче соціальне оточення. Програми мають включати психологічну допомогу сім'ям, заходи соціальної взаємодії та громадські ініціативи, що зміцнюють родинні й соціальні зв'язки.

Міжнародний досвід підтверджує ефективність комплексного підходу до підтримки ветеранів. У США функціонує розгалужена система правового та інституційного забезпечення соціальної адаптації й захисту військовослужбовців, які завершили службу або перебувають у відставці. Реалізація політики соціальної адаптації відбувається через скоординовану діяльність Міністерства оборони США, Армії США та Міністерства у справах ветеранів. Ця система охоплює увесь цикл підтримки військовослужбовців – від психосоціального супроводу під час служби до комплексних програм після демобілізації [41].

Значну увагу приділено охороні психічного здоров'я військових. На базі відділень психіатричної допомоги створено спеціальні сектори, які забезпечують первинну, вторинну та третинну медичну допомогу, спрямовану на контроль бойового стресу. До складу таких секторів входять психіатри, психологи та військові соціальні працівники. Їх основними завданнями є надання клінічних послуг, консультування командирів щодо питань психічного здоров'я, співпраця з капеланами, підготовка медичного персоналу до роботи з посттравматичними станами, депресіями та бойовими психічними травмами, а також діагностика суїцидальних ризиків серед військовослужбовців. У цьому контексті особливо важливою є програма «Бойовий розум» (Combat Mindset), спрямована на підвищення психологічної стійкості військовослужбовців, їхніх командирів та членів сімей [41].

Важливою складовою адаптаційної політики є діяльність військових капеланів, які здійснюють духовну підтримку, організовують релігійні служби, проводять морально-психологічне виховання, зміцнюють бойовий дух особового складу. Капелан інформує командирів з релігійних та побутових питань, бере участь у процесах патріотичного виховання. У Збройних силах США кожен солдат отримує кишенькову Біблію після складання присяги, а під час служби щотижня проводиться «година капелана». Окремі простори для духовної роботи, такі як «будинок усамітнення» або «куточок капелана», забезпечують можливість індивідуальної комунікації. Дослідження свідчать, що регулярне відвідування церкви сприяє успішній адаптації до цивільного життя: 67% серед релігійних військовослужбовців проти 43% серед менш релігійних [13].

Політика соціальної адаптації охоплює такі основні напрями: пенсійне забезпечення, страхування життя і здоров'я, медичне обслуговування, підтримку сімей військовослужбовців, освітні програми, а також допомогу у працевлаштуванні [81]. Кожен військовий має право брати участь у державній програмі пенсійних накопичень, самостійно визначаючи відсоток відрахувань із зарплати на свій інвестиційний рахунок. Така система базується на принципі добровільного накопичення, при цьому кошти на рахунках не підлягають оподаткуванню [16].

Страхування життя і здоров'я в армії США може бути як державним, так і приватним. Держава гарантує страхування життя військовослужбовця на суму \$250 000 під час служби у зонах бойових дій, з можливістю підвищення страхового покриття до \$1 млн для осіб віком до 35 років. При цьому військовослужбовець може самостійно сплачувати невеликі щомісячні внески, що дозволяє адаптувати систему під індивідуальні потреби [16].

Для забезпечення медичних послуг діє програма «CHAMPUS», ухвалена Конгресом США. Вона спрямована на часткове покриття витрат ветеранів та їхніх сімей на лікування у цивільних клініках, які мають контракти з Міністерством оборони [22].

Держава також активно підтримує освітню та професійну адаптацію військових. Програми підвищення кваліфікації та перепідготовки фінансуються за рахунок Міністерства у справах ветеранів, а власний внесок військових є мінімальним (\$100). Переліки спеціальностей постійно оновлюються з урахуванням потреб ринку праці. Окремі гранти надаються тим, хто займається науковими або інноваційними проєктами в інтересах оборонного сектору. Члени сімей військових, зокрема діти й дружини, мають право на безкоштовну або частково оплачувану освіту [19].

Важливим елементом системи є профілактика психічних розладів, зокрема ПТСР. Для цього активно застосовуються цифрові технології: онлайн-консультації через Skype, гарячі лінії, спеціалізовані інтернет-платформи, форуми та соціальні мережі. Одним з ефективних інструментів визнано систему «Friend-to-Friend», у межах якої підготовлені волонтери-ветерани допомагають своїм побратимам, мотивуючи їх звертатися до психологів, брати участь у групах самопомогі, а також надають консультації з юридичних і фінансових питань [22].

Особливу роль у соціальній реінтеграції відіграють програми працевлаштування. Наприкінці 1980-х років у США створено Службу зайнятості резервістів – спільну ініціативу Міністерства оборони, Міністерства у справах ветеранів та низки громадських організацій. Вона реалізує програми «поєднання» військових і цивільних спеціальностей та сприяє працевлаштуванню через партнерство з бізнесом і кадровими агентствами. Існують також програми для працевлаштування подружжя військовослужбовців [16].

Суттєвий внесок у реалізацію політики соціальної адаптації здійснюють неурядові організації. Так, «Ветерани Іраку та Афганістану» об'єднують понад 300 тисяч членів і зосереджуються на медичній, освітній, кар'єрній та психологічній підтримці ветеранів і їхніх родин. Організація щорічно проводить сотні заходів – ярмарки вакансій, тренінги, семінари, благодійні ініціативи [81].

Іншою впливовою організацією є «Американський легіон», заснований 1919 року ветеранами Першої світової війни. Нині він налічує понад два мільйони членів і реалізує понад сто соціальних програм. Їх можна поділити на дві групи: програми для ветеранів (перепідготовка, працевлаштування, страхування, безкоштовні ліки, фінансова грамотність) і програми для членів їхніх родин (стипендії дітям, спортивні заходи, підтримка сімей, які втратили годувальника) [81].

Таким чином, американська модель соціальної адаптації військовослужбовців є багаторівневою системою, що поєднує державну, інституційну та громадську підтримку, охоплюючи психологічну, економічну, освітню й духовну складові політики соціальної реінтеграції.

У Великій Британії ініціатива Veterans' Gateway надає комплексну допомогу у медичній, психологічній, правовій і професійній сферах, забезпечуючи ефективне повернення ветеранів до активного цивільного життя. Досвід соціальної адаптації військовослужбовців тут характеризується системним і комплексним підходом, що охоплює як період проходження служби, так і етап після звільнення з лав армії. Міністерство оборони Великої Британії приділяє значну увагу вихованню бойового духу, патріотизму, почуття гордості за державу та її збройні сили, формуванню морально-психологічних якостей, необхідних для захисту національних інтересів. Зазначена діяльність реалізується через програми громадянської освіти, спрямовані на утвердження в свідомості військовослужбовців розуміння суспільної значущості їхньої професії, її високої оцінки з боку командування та громадян [7]. Відповідальність за реалізацію виховних і освітніх програм покладено на капеланів та службу освіти, яка також організовує дозвілля й побут військовослужбовців, надаючи їм інформацію про соціальні гарантії та пільги після звільнення зі служби.

Система соціального захисту військовослужбовців Великої Британії вважається однією з найефективніших у світі. У 2011 році урядом було затверджено програму «Пакт про збройні сили», що визначає основні права та

обов'язки військовослужбовців, а також регламентує питання освіти, житлового забезпечення, медичного обслуговування, фінансів та оподаткування [1]. Значні бюджетні кошти спрямовуються на підтримку військових та підвищення престижу військової служби. Фінансове забезпечення формується з окладу, надбавок за стаж, особисті якості, знання іноземних мов, а також специфіку служби – зокрема перебування в особливих регіонах або на морі. Пенсійна система враховує тривалість служби (від 16 до 22 років і більше) та передбачає додаткові надбавки для осіб з інвалідністю або пораненнями, отриманими під час служби [95].

Одним із пріоритетів політики Міністерства оборони є забезпечення військовослужбовців житлом. Солдати, які не мають власного житла, проживають у казармах, а військові з родинами отримують службове житло, яке надалі можна придбати на пільгових умовах. Передбачено механізм часткового відшкодування державою (до 30%) вартості іпотечного кредиту [96].

На відміну від США, де перепідготовкою військовослужбовців займається Міністерство оборони, у Великій Британії цю функцію виконує Міністерство освіти, що координує державну систему перекваліфікації кадрів. Основними особливостями британської моделі перепідготовки є: державне фінансування навчання; обов'язковість проходження курсів після п'яти років служби для рядового складу (та добровільність для офіцерів); надання безоплатної допомоги у професійній орієнтації протягом двох років до звільнення та одного року після; часткове фінансування курсів за рахунок грантових програм у розмірі 534 фунтів стерлінгів; компенсація витрат на проживання та транспорт під час навчання; щорічне видання довідників вакансій та навчальних курсів для колишніх військових [19].

Результати реалізації цих програм свідчать про їхню високу ефективність: близько 50% звільнених військовослужбовців працевлаштовуються одразу, 75% – протягом трьох місяців після звільнення, ще 7% продовжують навчання; через рік безробітними залишаються лише

7% [19]. Крім того, Міністерство оборони сприяє здобуттю вищої освіти, допомагає у пошуку роботи, веде переговори з роботодавцями щодо працевлаштування або фінансування навчання майбутніх співробітників із числа колишніх військових.

У Канаді служба Canadian Veterans Affairs забезпечує ветеранам медичну реабілітацію, допомогу в працевлаштуванні та фінансову підтримку для започаткування бізнесу. В Австралії Department of Veterans' Affairs реалізує програми медичної допомоги, професійної підтримки та схему Employment Support Scheme, спрямовану на залучення ветеранів до ринку праці.

В Ізраїлі сформовано розгалужену систему фізичної та психологічної реабілітації ветеранів, яка охоплює не лише медичні послуги, а й заходи соціальної адаптації, зокрема програми підтримки сімей військовослужбовців.

Життя ветеранів збройних сил Ізраїлю, які отримали інвалідність, забезпечується завдяки співпраці уряду та Beit Halochem – міжнародної мережі закладів допомоги в результаті участі у воєнних конфліктах. В Ізраїлі діє понад 20 великих спеціалізованих реабілітаційних центрів, які надають ветеранам та членам їхніх родин послуги фізіотерапії, гідротерапії та реабілітації. Окрім тренажерних залів і басейнів, такі центри пропонують низку освітніх та культурних заходів, а також творчих майстерень. Мережа центрів існує за підтримки неприбуткових організації різних країн, а також спеціального Відділу реабілітації при Міністерстві оборони. Щороку держава спрямовує близько 1 мільярда доларів на реабілітацію та допомогу ветеранам, що включає медичне забезпечення, програми реінтеграції та професійної підготовки [40]. Колишні учасники бойових дій щороку мають можливість отримати академічну стипендію для навчання.

Ізраїльська модель реабілітації ветеранів вирізняється акцентом на їхню соціальну адаптацію та інтеграцію в цивільне життя. Важливе місце посідає підтримка працевлаштування та професійного навчання, які розглядаються як ключові чинники успішної адаптації. Ветерани отримують можливість

перекваліфікації, участі в освітніх програмах та започаткування власної справи за підтримки державних і громадських ініціатив [72].

Мережа «підрозділів відновлення боєздатності» та реабілітаційних центрів реалізує індивідуальні програми психологічної допомоги й соціальної інтеграції, використовуючи методику «V.I.S.E.D.» (Validation, Information, Space, Emotional support, Direction). Ізраїльський підхід ґрунтується на принципі суспільної солідарності, що поєднує державну підтримку, громадську участь і родинну взаємодопомогу [78]. Така модель дозволяє досягти високого рівня соціальної інтеграції та зниження ізоляції серед ветеранів, формуючи відчуття приналежності й суспільної значущості.

Цікавим є досвід Шрі-Ланки. Тут після завершення тривалого збройного конфлікту між центральним урядом і збройними формуваннями «Тигри визволення Таміл-Ілама» у 2009 році перед державою постало надскладне завдання – реабілітація та соціальна інтеграція молодих людей, які брали участь у збройному конфлікті з обох боків. Тоді уряд країни створив Службу Верховного Комісара з питань реабілітації – державний орган, покликаний допомогти молоді повернутися до нормального життя через творчі, психологічно-соціальні, освітні, духовні, релігійні та інші практики [58].

Була розроблена програма під назвою «4R» (Реабілітація, включення у суспільство, реінтеграція, примирення). Пізніше вона трансформувалася в «Модель 6+1», відповідно була доповнена духовно-релігійною складовою, що відповідало потребам інтеграції ветеранів до багатокультурного і мультиетнічного населення Шрі-Ланки.

Подібна ситуація була і в Сьєрра-Леоне. До збройного конфлікту між силами центрального уряду було залучено більше 25 тисяч осіб із обох сторін. Задля їхньої реабілітації Німецьке товариство технічного співробітництва (GTZ) у співпраці з урядом запровадило спеціальний проект.

Він передбачав загальну довгострокову програму професійної та соціальної інтеграції учасників бойових дій у суспільство, надання соціального житла у нових поселеннях, забезпечення професійного навчання

та перекваліфікації. Крім цього, програма містила детальну розробку компоненту реабілітації та інтеграції дітей воїнів. За результатами програми, 80% колишніх учасників збройних формувань успішно пройшли навчальну програму та інтегрувалися у суспільство, 60% стали найманими працівниками або підприємцями, 66% учасників програми реінтеграції зазначили, що відчують себе прийнятими спільнотою [58].

Таким чином, міжнародна практика демонструє, що ефективна соціальна адаптація ветеранів потребує системного підходу, який поєднує державну політику, громадські ініціативи, освітні та економічні інструменти, спрямовані на відновлення соціального статусу і підвищення якості життя колишніх військовослужбовців.

Заходи соціальної підтримки ветеранів війни в зарубіжних країнах, як і в Україні, реалізуються органами соціального захисту в межах державної соціальної політики, спрямованої на надання допомоги відповідним категоріям громадян відповідно до чинного законодавства. В доповнення до цього до практичних інструментів реалізації програм соціальної адаптації ветеранів варто віднести заходи ветеранських асоціацій, що дозволяють більш широко охопити коло вирішуваних питань.

Наприклад, Франція є прикладом країни з багатовіковими традиціями шанобливого ставлення до ветеранів. Нині тут діє Міністерство у справах колишніх військовослужбовців та жертв війни, яке опікується історичною спадщиною, організацією державних церемоній і соціальними питаннями ветеранів. Ветерани мають право на пенсію з 60 років, а розмір виплат дозволяє забезпечити високий рівень життя. Значну роль у захисті їхніх прав відіграє Союз асоціацій ветеранів Франції, створений за ініціативи Шарля де Голля. Відомим осередком ветеранського життя є Будинок Інвалідів у Парижі, який функціонує як музей військової слави, госпіталь і місце проживання для самотніх ветеранів.

У Канаді соціальний захист ветеранів забезпечується через Міністерство у справах ветеранів, створене ще у 1944 році. Ветерани мають доступ до

пенсій, медичного обслуговування, страхування життя, земельних наділів і програм професійної перепідготовки. Провідною організацією є Королівський легіон, що підтримує ветеранів, сприяє їхній інтеграції в суспільство та збереженню гідного статусу. Щороку 11 листопада в країні відзначається Тиждень ветеранів.

У Великій Британії ветеранський рух має давні традиції й представлений численними національними організаціями, серед яких провідну роль відіграє Королівський британський легіон, заснований у 1921 році. Його діяльність охоплює фінансову підтримку, надання житла, соціальну та психологічну допомогу, а також перепідготовку звільнених військовослужбовців. Організація активно займається патріотичним вихованням і щороку проводить національні заходи, зокрема День пам'яті та День маку. Легітимність і авторитет організації підтримуються участю в урочистостях представників королівської родини та уряду.

Ветерани Великої Британії об'єднані у численні асоціації, що представляють різні роди військ і кампанії – від учасників Другої світової війни до ветеранів воєн у Перській затоці. У Лондоні споруджено меморіал радянським військовослужбовцям, який символізує спільну боротьбу союзників проти фашизму.

Отже, національні ветеранські організації у більшості країн світу тісно співпрацюють із державними структурами, забезпечуючи правовий захист ветеранів та соціальну адаптацію ветеранів. Система соціальної реінтеграції ветеранів у країнах Заходу демонструє високий рівень суспільної турботи про колишніх військовослужбовців і може бути корисною для вдосконалення національних механізмів соціальної підтримки.

Висновки до 2 розділу

Порівняльний аналіз показує, що системи адаптації ветеранів значно різняться за інституційним розвитком і комплексністю програм. США демонструють найбільш розвинену та уніфіковану модель із широкою

правовою базою, медичною та психологічною підтримкою і програмами соціальної та професійної реінтеграції. У Великій Британії адаптація здійснюється через державно-громадянське партнерство, зокрема через Op COURAGE, Combat Stress і Career Transition Partnership, а важливу роль відіграють «ветерани-чемпіони». Ізраїль орієнтований на державну підтримку чоловіків, із високим рівнем професіоналізації медичних установ, але слабшою участю громадських ініціатив. Балканські країни мають фрагментовані системи з обмеженою психологічною допомогою, нестабільною нормативною базою та гендерною нерівністю.

Отже, ефективна система адаптації ветеранів поєднує законодавчі гарантії, фінансування, державну інституційну підтримку, активну участь громадських організацій і цільові програми реабілітації. Досвід Ізраїлю та Хорватії є цінним орієнтиром для України завдяки комплексному підходу до інтеграції колишніх військових у цивільне життя.

Досвід США, Великої Британії, Канади, Ізраїлю, Австралії, Франції та інших країн демонструє важливість інтеграції психологічної, медичної, освітньої, економічної та духовної складових у єдину систему соціальної реінтеграції ветеранів. Успішна адаптація до мирного життя забезпечується завдяки поєднанню державних програм, діяльності ветеранських асоціацій, неурядових і волонтерських ініціатив, спрямованих на підтримку особистісного розвитку, професійної самореалізації та відновлення соціальних зв'язків. Зарубіжна практика підтверджує, що ключовим чинником результативності соціальної політики щодо ветеранів є її орієнтація на індивідуальні потреби, міжвідомчу координацію та активну участь суспільства у процесах реінтеграції. Отриманий міжнародний досвід може стати основою для вдосконалення національної системи соціальної адаптації ветеранів в Україні.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ

3.1. Інструменти сучасної державної політики соціальної адаптації ветеранів України

Станом на січень 2025 року чисельність Збройних сил України перевищувала 880 тисяч осіб [67]. За прогнозами військових аналітиків, у разі тривалості війни кількість ветеранів в Україні може перевищити три мільйони, з яких приблизно третина матиме статус учасників бойових дій. Такі показники обумовлюють потребу у розробленні цілісної державної політики соціальної адаптації та створенні ефективних інструментів інтеграції військових у мирне життя.

Вплив війни виходить далеко за межі фронту – він охоплює не лише військових, а й цивільне населення, змінюючи соціальні настанови та структуру суспільних відносин. Повернення демобілізованих військовослужбовців супроводжується труднощами у взаємодії з оточенням, відчуттям нерозуміння й соціальної відчуженості. Характерним є феномен «фронтового максималізму», що ускладнює пристосування до цивільних реалій [77].

У цьому контексті ключовим завданням державної політики стає створення інституційних механізмів соціальної адаптації ветеранів. Військовослужбовці, які тривалий час перебували у структурованому середовищі армії, після демобілізації стикаються з труднощами у пошуку роботи, медичної реабілітації, а також із психологічними викликами. Особливої уваги потребують ветерани з посттравматичним стресовим розладом, депресією чи фізичними пораненнями, що обмежують їхню працездатність і зумовлюють необхідність спеціалізованої підтримки для них і членів їхніх родин.

Інструменти державної політики соціальної адаптації поки що залишаються фрагментарними, проте активно розвиваються, в тому числі завдяки міжнародній підтримці. Основними проблемами залишаються недостатня медико-реабілітаційна допомога, труднощі соціальної взаємодії в родині, невизначеність життєвих перспектив і обмеженість державної підтримки [46].

За результатами дослідження Українського ветеранського фонду (січень 2024 року), більшість ветеранів мають серйозні проблеми зі здоров'ям, що ускладнює їх соціальну адаптацію. Фізичні травми – ампутації, черепно-мозкові ушкодження, втрата слуху чи зору – поєднуються з поширеними випадками ПТСР, депресій та тривожних розладів. Понад 52% опитаних висловили занепокоєння станом здоров'я, майже половина – незадоволення рівнем медичних послуг, а п'ята частина респондентів повідомила про труднощі в отриманні психологічної допомоги. Найбільш затребуваними є санаторно-курортне лікування, стоматологічна допомога, фізична й психологічна реабілітація, однак лише 13,8% ветеранів реально отримують ці послуги [3].

Реалізація державної соціальної політики щодо ветеранів війни нині здійснюється у трьох ключових напрямках. Перший передбачає підтримку ветеранів одразу після демобілізації: Мінсоцполітики спільно з Міноборони готує соціальних працівників, які допомагатимуть ветеранам та їхнім родинам адаптуватися до мирного життя, перенаправлятимуть їх до потрібних фахівців і служб. Другий напрям стосується впровадження послуги соціального супроводу – системи кейс-менеджменту, яка дозволить надавати ветеранам комплексну підтримку відповідно до їхніх індивідуальних потреб. Передбачається створення електронної системи кейс-менеджменту, що спростить доступ до соціальних та психологічних послуг і мінімізує бюрократичні перепони. Кейс-менеджери консультоватимуть ветеранів щодо прав, гарантій, оформлення документів, а також організовуватимуть індивідуальні або групові психологічні консультації для самих ветеранів і

членів їхніх родин. Третій напрям державної політики стосується представництва інтересів ветеранів – допомоги у встановленні контактів із роботодавцями, залучення ветеранської спільноти до взаємопідтримки за принципом «рівний – рівному».

Важливою складовою політики соціальної адаптації ветеранів є підтримка та відновлення сімейних і соціальних зв'язків. Після демобілізації багато військових стикаються з труднощами у стосунках із близькими: близько третини шлюбів розпадаються, а значна частина ветеранів залишається жити самотійно. Бойовий досвід часто спричиняє емоційну відстороненість і соціальну ізоляцію. Попри гарантоване безоплатне лікування, родини ветеранів нерідко змушені власним коштом покривати витрати на проживання під час реабілітації, що посилює фінансовий тиск. Очевидною є потреба у створенні спільних програм відновлення для ветеранів і членів їхніх сімей. Це підкреслює необхідність формування комплексної системи реабілітації, яка б інтегрувала медичні, психологічні, освітні, економічні та соціальні інструменти державної політики адаптації.

У межах політики соціальної адаптації особливого значення набуває підтримка жінок-військовослужбовиць, які, окрім фізичних травм, переживають наслідки екстремальних умов служби, що часто негативно позначаються на їхньому репродуктивному здоров'ї [2]. Чинні державні програми поки що недостатньо враховують гендерну специфіку процесів реабілітації, а поширені суспільні стереотипи щодо ролі жінок у бойових діях обмежують рівень їхньої соціальної підтримки та визнання.

На сьогодні в Україні функціонує численна мережа державних і недержавних програм, що надають підтримку ветеранам на різних етапах їхнього життя. Провідну роль у цьому відіграє Міністерство у справах ветеранів, яке зосереджує свою діяльність на соціальному захисті ветеранів, вшануванні пам'яті загиблих, медичному забезпеченні, соціальній підтримці та створенні єдиної системи надання соціальних послуг [37]. Важливим ресурсом є також Український Ветеранський Фонд, заснований у липні 2021

року, який слугує платформою для пошуку можливостей і підтримки ветеранів. На його сайті можна знайти гранти для відкриття власної справи, навчальні програми, ваучери, курси перекваліфікації та інші освітні можливості, а також контакти для отримання психологічної та юридичної допомоги. Фонд працює безпосередньо з ветеранами, дотримуючись цінностей: ефективність, відповідальність, віра у власні дії, саморозвиток, партнерство та прозорість [10].

Крім того, в Україні створено центри ветеранського розвитку, головною метою яких є реінтеграція та інтеграція ветеранів у цивільне життя. Станом на серпень 2024 року в країні діє 19 таких центрів у Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Черкаській, Сумській, Тернопільській та Харківській областях [24].

Сучасна наука розглядає соціальну адаптацію ветеранів війни як комплексний і поетапний процес, що передбачає діагностику психоемоційного стану колишнього військовослужбовця, виявлення рівня соціально-психологічної дезадаптації та розроблення індивідуальних програм підтримки із залученням мультидисциплінарної команди фахівців. Важливе місце у процесі займає індивідуальне й сімейне консультування, яке дає змогу ветерану висловитися, відчувати розуміння та підтримку з боку як спеціалістів, так і близьких людей. Таке спілкування допомагає усвідомити тимчасовість кризового стану й сприяє відновленню внутрішньої рівноваги. Значну роль у соціальній адаптації відіграє психокорекційна робота, спрямована на подолання наслідків психотравматичних переживань, депресивних проявів, девіантної поведінки та інших порушень механізмів адаптації. Не менш важливими є методи саморегуляції – техніки релаксації, аутотренінги, вправи на зняття напруження, що допомагають ветеранам навчитися контролювати емоційний стан [56]. Ефективними інструментами відновлення соціальних навичок виступають соціально-психологічні тренінги, спрямовані на підвищення адаптивності та розвиток особистісного потенціалу.

Завершальним компонентом адаптаційного процесу є професійна реінтеграція, яка охоплює профорієнтацію, перенавчання, набуття нових компетентностей і працевлаштування, що забезпечує ветерану можливість реалізувати себе в цивільному житті.

С. Чуприна наголошує, що «важливою також є розробка цілісної моделі соціальної адаптації військовослужбовців, що брали участь у бойових діях, в якій повинні знайти своє місце всі працюючі з учасниками бойових дій організаційні структури, такі як військкомати, органи охорони здоров'я та соціального захисту населення, фахівців із забезпечення соціальної та психологічної реабілітації, центрів Державної служби зайнятості» [68].

Аналіз діючих цільових програм та проєктів дозволяє виділити найбільш поширені та ефективні ініціативи. Серед них особливої уваги заслуговує проєкт Міністерства у справах ветеранів щодо цифровізації послуг через систему «е-Ветеран» та електронний кабінет ветерана. Ці платформи надають можливість ветеранам знаходити та ознайомлюватися з актуальною інформацією про соціальні гарантії та пільги, забезпечуючи зручну взаємодію з державними органами в електронному форматі без необхідності особистого відвідування установ. Використання «е-Ветерана» та електронного кабінету дозволяє індивідуалізувати державну підтримку й ефективніше задовольняти потреби ветеранів.

Як позитивний факт треба відзначити запровадження та повноцінного функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЄДРВВ) створеного у 2019 році як державну інформаційну систему для збирання, зберігання та захисту даних про ветеранів війни, осіб з особливими заслугами, постраждалих учасників Революції Гідності та членів їхніх сімей. Основні завдання реєстру: облік зазначених осіб, забезпечення реалізації їхніх пільг і соціальних гарантій, а також координація між державними органами [49].

Мінветеранів є розпорядником реєстру, який у лютому 2023 року введено в постійну експлуатацію. Він замінив попередній реєстр учасників АТО та операцій із забезпечення національної безпеки. Дані до ЄДРВВ

надходять від комісій і державних органів (Міноборони, МВС, СБУ, Нацполіції тощо) щодо осіб, яким надано або скасовано статус ветерана, учасника бойових дій чи члена сім'ї загиблого Захисника або Захисниці України.

Найактуальнішою проблемою для сучасних ветеранів після завершення ними військової служби в межах соціальної адаптації є їх професійна самореалізація. Важливою частиною реінтеграції ветеранок і ветеранів війни до мирного життя є професійна переорієнтація, підвищення кваліфікації, можливість здобуття нового фаху чи започаткування власної справи.

Серед важливих інноваційних інструментів для підтримки ветеранів варто виділити Е-карту вакансій державної служби зайнятості та органів місцевого самоврядування, яка полегшує пошук «роботи мрії». Цей ресурс щоденно оновлюється працівниками кадрових служб та органів місцевого самоврядування, як зазначає Н. Адаменко, директорка департаменту цифрового розвитку та трансформації Міністерства у справах ветеранів [9].

Ще однією ініціативою для соціальної адаптації є проєкт «Помічник ветерана» від Міністерства у справах ветеранів. Інститут помічника виник у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії та значне зростання кількості ветеранів у суспільстві. Помічник ветерана проходить спеціальне навчання і здійснює індивідуальний супровід, інформує про пільги, послуги та державні гарантії. Допомога надається як самим ветеранам, так і членам їхніх родин, включно з родинами загиблих та демобілізованих військовослужбовців.

Щодо локального рівня підтримки, то в Одесі міською радою в рамках цільової програми «Ветеран Одеси» на 2024-2026 роки передбачено комплекс заходів на підтримку учасників бойових дій та їхніх сімей [8]. Програма охоплює сприяння професійній адаптації, психологічній й медичній реабілітації, надання соціальних виплат, компенсацій та пільг [70]. В межах міста функціонує комунальна установа «Сервісний офіс «Хаб Ветеран» (будівля на вул. Косовській, 2-Д), через яку ветерани можуть звертатися за комплексними соціальними послугами – правова допомога, консультації,

супровід працевлаштування, психологічна підтримка та допомога у відкритті бізнесу [42]. У місті діє громадська організація Veterans HUB Odesa, яка працює з ветеранами у напрямках менторства, профорієнтації, допомоги у створенні власної справи, арттерапії та юридичної допомоги. Також в Одеській області затверджена комплексна програма реабілітації, інтеграції та соціального захисту захисників і захисниць України та членів їх родин на 2024-2025 роки, що передбачає щомісячну матеріальну допомогу, соціальне відновлення осіб з інвалідністю, компенсацію реабілітаційних послуг, професійну адаптацію й працевлаштування [47]. Окрім того, в Одесі бізнес і громадські ініціативи пропонують ветеранам різноманітні знижки – на послуги, товари, курси, спортзали – та безкоштовні або субсидовані програми для соціальної адаптації [42].

За даними дослідження фонду Повернись живим «Радість руху. Як адаптивний спорт допомагає ветеранам та ветеранкам відновитися» (січень 2025 року), адаптивний спорт поліпшує фізичне здоров'я, сприяє покращенню стану психічного здоров'я, допомагає соціалізуватись, розвивати навички, формувати нові можливості і прийняти нового себе [57].

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» створює правові, соціально-економічні та організаційні умови для підтримки осіб з інвалідністю, забезпечуючи їх соціальну, матеріальну та фізичну незалежність, а також психічне і соціальне благополуччя [51]. Одним із викликів є недостатня обізнаність ветеранів щодо структури надання державних послуг і порядку звернення до відповідних установ.

Для сприяння перекваліфікації ветеранів і наданню освітніх можливостей було створено як державні, так і недержавні ініціативи, що дозволяють колишнім військовослужбовцям після повернення до цивільного життя опанувати нову професію та працевлаштуватися. Серед таких проєктів – освітній серіал від Дія.Освіти «Як знайти бажану роботу після військової служби» (<https://osvita.diia.gov.ua/courses/find-a-job-after-military-service>), створений ветеранами для ветеранів. Курс складається з 7 епізодів і охоплює

перші кроки в цивільному житті, перекваліфікацію, пошук роботи та підготовку резюме. Також функціонує платформа «Освіта для ветеранів» (<https://osvitaveteraniv.gov.ua/>), яка об'єднує можливості формальної та неформальної освіти, надає інформацію про умови вступу до навчальних закладів для ветеранів та прогнози щодо актуальності професій. Платформа має інклюзивний інтерфейс, а навчання на таких онлайн-ресурсах, як Prometheus, Dentsu Ukraine, SoftServe Academy та інших, є безкоштовним, що розширює освітні перспективи ветеранів.

Громадянське суспільство також відіграє важливу роль у підтримці ветеранів, компенсуючи недоліки державних програм. Волонтерські організації, благодійні фонди та ініціативні групи створюють умови для ефективної соціальної інтеграції ветеранів [34].

В Україні діє багато ініціатив, створених самими ветеранами або волонтерами для сприяння їх адаптації після повернення з війни та надання різнопланової допомоги: «Повернись живим» (надає допомогу армії та ветеранам), «Veteran Hub» (центр, де ветерани можуть отримати юридичні та психологічні консультації), «Український ветеранський фонд» (фінансує підприємницькі проекти ветеранів). Вони активно займаються адвокацією прав ветеранів та створюють різноманітні ініціативи для покращення їх соціальної адаптації.

Такі громадські організації як «Veteran Hub», «Побратими», та «Rehab Центр» активно працюють над тим, щоб полегшити процес соціальної інтеграції ветеранів. Вони пропонують консультації, організовують зустрічі з роботодавцями та надають допомогу в оформленні документів.

«Veteran Hub» – українська організація, що сприяє інтеграції ветеранів у цивільне життя через комплексну підтримку. Вона надає юридичні та психологічні консультації, допомагає з працевлаштуванням і перекваліфікацією, підтримує ветеранські бізнеси та спільноти, а також організовує різноманітні заходи. Крім цього, організація досліджує потреби ветеранів та їхніх родин і створює освітні матеріали для сімей та

роботодавців [45].

Фонд «Повернись живим» активно підтримує обороноздатність та надає допомогу військовослужбовцям. Його діяльність охоплює професійну адаптацію і працевлаштування, ментальне здоров'я та реабілітацію, адвокацію прав ветеранів, інформаційну підтримку у медіа та підтримку ветеранських бізнесів [64].

Організація «Брати по зброї» допомагає ветеранам знайти своє місце в суспільстві після повернення з фронту. Основні напрямки роботи — психологічна підтримка, допомога з працевлаштуванням, освітні програми, соціальні проєкти та адвокація прав ветеранів. Вони активно співпрацюють з іншими ветеранськими організаціями для обміну досвідом і розвитку ініціатив [12].

Громадські організації часто організовують групи підтримки для ветеранів. Навчальні програми допомагають ветеранам здобути нові професії. Наприклад: «Veteran IT» - курси з програмування для колишніх військових; «IT Step Academy» - програма для навчання ветеранів IT-спеціальностям. Наприклад, в рамках ініціативи «Veteran IT» ветерани проходять навчання та отримують підтримку для старту кар'єри в IT-секторі. IT-сфера в Україні є однією з найбільш динамічних, тому її часто обирають ветерани як новий напрямок розвитку. Такі програми пропонують не лише теоретичне навчання, але й практичну підготовку, допомогу у пошуку стажувань та працевлаштування. Деякі ветерани знаходять вихід у творчості (проєкти «Творча Криївка», «Ветеранська книга»).

Отже, соціальну адаптацію доцільно розглядати як ключовий елемент системи комплексної підтримки та захисту ветеранів і ветеранок війни. Вона спрямована на відновлення та корекцію ціннісних орієнтацій, що зазнали змін унаслідок участі в бойових діях, а також на подолання негативних психоемоційних станів, які перешкоджають успішній інтеграції у суспільство. Розгляд технологічних аспектів соціальної адаптації дає змогу окреслити

ефективну модель повернення колишніх військовослужбовців до повноцінного цивільного життя та їх самореалізації у мирному.

Ефективна політика соціальної адаптації ветеранів має базуватися на комплексній моделі підтримки, що поєднує діяльність державних органів, місцевого самоврядування, ветеранських об'єднань і громадських ініціатив. Її мета – не лише забезпечення базових соціальних гарантій, а й створення умов для повноцінної участі ветеранів у суспільному житті, збереження їхнього гідного статусу та підвищення якості життя.

3.2. Міжнародна допомога на реабілітацію та соціальну інтеграцію українських ветеранів та шляхи імплементації міжнародного досвіду

Процес соціальної адаптації українських військовослужбовців має тривалу історію. Перші ініціативи з'явилися ще у 1992 році у формі недержавної програми, а вже з 1996 року адаптацію визнано державною проблемою, для якої було створено кілька державних програм. Однак їх реалізація ускладнювалася браком фінансування, економічною нестабільністю, нерівністю на ринку праці та обмеженими можливостями професійного перенавчання.

Для подолання цих труднощів Україна розвивала міжнародну співпрацю з НАТО, ОБСЄ та зарубіжними країнами, які стали головними партнерами у фінансуванні програм адаптації. Міністерство соціальної політики координує ці проєкти, а Міністерство оборони відповідає за перепідготовку звільнених військовослужбовців. Таким чином, міжнародна підтримка нині є важливим елементом системи соціальної адаптації ветеранів та їхніх родин [1].

Вагомий внесок у реабілітацію ветеранів здійснює уряд США через Агенцію США з міжнародного розвитку (USAID). Програми, що фінансуються USAID, охоплюють не лише медичну допомогу, але й освітні курси для ветеранів і членів їхніх сімей, що сприяє їхній соціальній адаптації та економічній незалежності [66].

Одним із прикладів таких програм є ініціатива з надання грантів ветеранам і членам їхніх сімей, яку реалізує IREX за підтримки Державного департаменту США. Програма спрямована на підтримку економічної діяльності ветеранів через надання грантів для розвитку бізнесу. Кошти можуть бути використані для придбання меблів, обладнання, транспортних засобів, ліцензійного програмного забезпечення, сировини, матеріалів, товарів і послуг, необхідних для реалізації бізнес-плану, а також для створення ферм. Фінансування також може покривати витрати на маркетинг, оренду нежитлових приміщень, обладнання та лізинг. Розміри грантів варіюються: до 250 тисяч гривень – за створення одного робочого місця, до 500 тисяч – за два, і до 1 мільйона гривень – для ветеранів, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці протягом трьох років, із вимогою створення чотирьох робочих місць. Подання заявок триває до кінця весни 2024 року [17].

Ще однією важливою ініціативою є проєкт «Шлях стійкості», який реалізується Міжнародною організацією з міграції (МОМ) за фінансування міжнародних донорів. Цей проєкт передбачає надання грантів до 52 500 євро для організацій та установ, що працюють із ветеранами. Він спрямований на зміцнення спроможності місцевих організацій, які підтримують ветеранів. Фінансування може бути використане для розвитку інфраструктури, надання медичних і психологічних послуг, а також реалізації програм соціальної інтеграції та економічної адаптації [21]. Реалізація проєкту є важливим кроком у покращенні умов реабілітації ветеранів і забезпеченні їхнього успішного повернення до цивільного життя.

Україна активно співпрацює з багатьма міжнародними організаціями для забезпечення комплексної підтримки ветеранів. ООН і її підрозділи, такі як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ), надають допомогу у розвитку медичних послуг і створенні інфраструктури для підтримки ветеранів. Міністерство у справах ветеранів за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) та міжнародних донорів реалізує програму навчання тренерів майбутніх

помічників ветеранів. Ця програма спрямована на підготовку фахівців, здатних надавати комплексну психологічну, соціальну та економічну допомогу. Підготовлені тренери працюватимуть у різних регіонах країни, сприяючи успішній реінтеграції ветеранів у суспільство та підвищенню якості їхнього життя [36].

Україна отримала значний досвід у сфері соціальної адаптації ветеранів завдяки спільному проєкту Міністерства оборони України та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) «Допомога у соціальній адаптації звільненим військовослужбовцям Збройних Сил України» [1]. Ця ініціатива була спрямована на підтримку військовослужбовців, які звільняються зі служби, а також членів їхніх сімей, допомагаючи їм перейти до цивільного життя через професійну перепідготовку, консультування та сприяння працевлаштуванню.

Правовою основою проєкту став Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» 1992 [53], який гарантує державну підтримку у сфері соціальної та професійної адаптації військових. За програмою передбачалося, що звільнені військовослужбовці, особливо ті, що мають понад 10 років вислуги, могли проходити безкоштовне навчання ще під час служби. Учасникам надавали можливість опанувати нову цивільну спеціальність у форматі стаціонарного навчання тривалістю близько 500 академічних годин, після чого вони отримували сертифікати державного зразка від Міністерства оборони України та ОБСЄ.

Важливим аспектом проєкту стала орієнтація не лише на військових, а й на їхні родини – до 20% учасників програм становили члени сімей ветеранів. Це підкреслює розуміння соціальної адаптації як комплексного процесу, який охоплює не тільки професійне, а й сімейне середовище.

У 2006 році в межах цієї співпраці створено Ресурсний та кар'єрний центр (РКЦ), який безкоштовно надає консультаційні, профорієнтаційні, юридичні послуги, допомагає ветеранам із підбором роботи, проводить семінари, тренінги, ярмарки вакансій і співпрацює з регіональними центрами

зайнятості. Центр також забезпечує доступ до офісної техніки та Інтернету, що полегшує пошук роботи та комунікацію з роботодавцями.

Отже, досвід співпраці України з ОБСЄ демонструє ефективну модель соціальної адаптації ветеранів через освіту, професійне навчання та міжінституційну підтримку. Цей проєкт став прикладом того, як міжнародна допомога може сприяти формуванню стійкої системи інтеграції військовослужбовців у цивільне суспільство, підвищуючи їхню конкурентоспроможність на ринку праці й забезпечуючи довгострокову соціальну стабільність.

Червоний Хрест також активно бере участь у програмах, спрямованих на психосоціальну підтримку та відновлення житлових умов ветеранів і їхніх сімей. Організація проводить тренінги для медичного персоналу, який працює з ветеранами, і надає фінансову допомогу для реконструкції житла, пошкодженого війною [18]. Для підтримки ветеранів налагоджено співпрацю з міжнародними неурядовими організаціями, зокрема International Medical Corps та Médecins Sans Frontières (Лікарі без кордонів), які забезпечують медичну допомогу та психосоціальну підтримку в регіонах із обмеженим доступом до медичних послуг.

Попри значну міжнародну підтримку, процес реабілітації та соціальної інтеграції українських ветеранів супроводжується низкою проблем. Обмежені фінансові ресурси стримують упровадження нових і розширення існуючих програм. Відсутність належної координації між державними органами, неурядовими структурами та міжнародними донорами призводить до дублювання зусиль і неефективного використання ресурсів. Високий рівень посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем вимагає спеціалізованої допомоги, однак у країні бракує кваліфікованих фахівців. Недостатня розвиненість інфраструктури реабілітаційних центрів ускладнює надання якісних послуг. Ветерани нерідко стикаються з упередженнями й дискримінацією, що перешкоджає їхній соціальній інтеграції та працевлаштуванню. Відсутність комплексного

законодавства створює правові бар'єри для ефективної реалізації програм. Незважаючи на існуючу підтримку, ветерани часто мають труднощі з працевлаштуванням через нестачу навичок або упереджене ставлення роботодавців [65].

Потрібно залучити додаткові фінансові ресурси для розширення програм реабілітації та інтеграції ветеранів і створити ефективний механізм координації між державними структурами, неурядовими організаціями й донорами. Необхідно розвивати підготовку фахівців із психологічної допомоги та покращити інфраструктуру реабілітаційних центрів. Важливо змінювати суспільне ставлення до ветеранів, зменшувати рівень соціальної стигматизації та забезпечувати працевлаштування через програми перекваліфікації й професійного навчання. Вирішенню наявних проблем сприятиме розроблення та впровадження комплексного законодавства у сфері реабілітації та інтеграції ветеранів [39].

Україна робить помітні кроки у напрямку підтримки своїх ветеранів. Міжнародна допомога відіграє ключову роль у реалізації програм реабілітації та соціальної інтеграції, однак для досягнення сталих результатів необхідна внутрішня системна реформа. Програми підтримки та співпраця з міжнародними партнерами є частиною ширшої стратегії, спрямованої на повне відновлення й інтеграцію ветеранів у суспільство. Саме спільні зусилля держави, громадськості та міжнародних організацій здатні створити сприятливе й інклюзивне середовище для українських ветеранів.

На підставі проведеного дослідження можна сформулювати низку рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності політики соціальної адаптації ветеранів війни, з акцентом на комплексний підхід до інтеграції ветеранів у цивільне життя та трудову діяльність. Перш за все, роботодавцям слід звернути увагу на створення безбар'єрного робочого простору, що передбачає наявність пандусів, ліфтів, адаптованих санітарних приміщень, задля забезпечення повної мобільності людей з обмеженими фізичними можливостями. Важливо також оцінити корпоративну культуру та внутрішні

політики організації на предмет потенційних проявів стигматизації ветеранів, з метою їх усунення. Процес онбордингу (адаптації нового працівника на робочому місці) варто адаптувати шляхом подовження випробувального періоду, що дозволяє ветерану поступово інтегруватися в робоче середовище та отримувати менторську підтримку, а також оцінити власні перспективи професійного розвитку. Не менш важливим є проведення навчальних заходів для керівників і співробітників щодо правильного підходу до колег із бойовим досвідом, що сприятиме формуванню принципу спершу бачити людину, а потім її минулий досвід.

У процесі адаптації на робочому місці доцільним є застосування гнучкого графіка роботи, забезпечення доступу до психологічної підтримки на добровільній основі, організація менторської підтримки, бажано за участі ветеранів, а також регулярне уточнення базових потреб працівників. Важливо визнавати професійні навички, здобуті під час військової служби — лідерство, антикризові компетенції, дисципліну — як релевантні до цивільної діяльності, та надавати можливості для участі у внутрішніх освітніх програмах та перекваліфікації.

Для вдосконалення корпоративної політики адаптації ветеранів доцільним є впровадження регулярного зворотного зв'язку з ветеранами, організація інформаційних заходів з інклюзивної комунікації та внесення змін у політики компанії відповідно до потреб працівників. На рівні громади слід ініціювати регулярні форуми для роботодавців щодо адаптації ветеранів, організувати ярмарки вакансій для ветеранської аудиторії, створювати консультативні центри, забезпечувати соціальними працівниками, розробляти програми підтримки ветеранського бізнесу та впроваджувати інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності суспільства щодо цінності бойового досвіду в цивільному житті та надання актуальної інформації для ветеранів щодо соціальних послуг і ментального здоров'я.

На державному рівні важливо активізувати популяризацію вже існуючих програм, наприклад «Робота без бар'єрів», запроваджувати

фінансові стимули на кшталт американської програми Work Opportunity Tax Credit, створювати державні нагороди для роботодавців за найкращі політики адаптації ветеранів, проводити навчальні програми для бізнесу щодо розробки адаптивних політик, реалізовувати медіакампанії із висвітленням успішних кейсів інтеграції ветеранів, а також розробити національну стратегію працевлаштування ветеранів за прикладом Канади [103], що сприятиме підвищенню ефективності соціальної адаптації, покращенню якості послуг та посиленню співпраці держави з бізнесом у сфері зайнятості ветеранів.

Програма «Робота без бар'єрів» спрямована на прискорене та ефективне поєднання людей і вакансій, усуваючи перепони на шляху до працевлаштування. Вона включає індивідуальні плани працевлаштування, супровід для шукачів роботи з інвалідністю з оцінкою потреб та адаптацією робочого місця, а також проактивне виявлення людей, які довгий час не працюють, із пропозицією навчання, перекваліфікації та працевлаштування. Результати програми вже включають близько 400 тис. актуальних вакансій, зростання рівня укомплектування до 60,1% та компенсації роботодавцям за облаштування робочих місць для людей з інвалідністю. До грудня 2025 року планується інтеграція реєстрів, обмін даними та навчання кар'єрних радників у регіонах. «Робота без бар'єрів» створює зрозумілий маршрут до праці для людей та прозору систему підтримки для бізнесу, поєднуючи доступність, цифрові сервіси та індивідуальний супровід [59].

Всі наведені заходи у сукупності створюють основу для системного та цілісного підходу до соціальної адаптації ветеранів, підвищують рівень їхньої інтеграції в цивільне життя та забезпечують довгострокову соціальну стабільність у суспільстві.

Запропоновані заходи систематизують ключові потреби ветеранів війни та передбачають облаштування робочого простору, розробку спеціальних корпоративних політик для ефективної адаптації на робочому місці та забезпечення доступу до соціальних послуг. Важливо підходити до ветеранів не лише як до осіб із бойовим досвідом, а насамперед як до цінних фахівців,

уникаючи стигматизації через клеймо «ветеран». На рівні громади доцільно створювати спеціалізовані центри або простори, які допомагають закрити базові потреби ветеранів — надання соціальних послуг, супровід у оформленні виплат, підтримка в перекваліфікації та перенаправлення до профільних фахівців — що водночас стимулює активний пошук роботи. Щодо державного рівня, доцільно запозичити ефективні міжнародні практики адаптації та працевлаштування ветеранів і забезпечити фінансування та популяризацію вже існуючих програм, що успішно функціонують.

Ефективна соціальна адаптація ветеранів війни потребує комплексного підходу, який поєднує зусилля держави, бізнесу, громадських організацій та самих ветеранів. Співпраця з бізнесом і громадським сектором дозволяє створювати вакансії, адаптовані навчальні програми, підтримувати ветеранські ініціативи та забезпечувати супровід у працевлаштуванні. Громадські організації, будучи близькими до людей, допомагають оперативно і правильно організувати підтримку, включно з доступом до соціальних послуг, перекваліфікацією та базовими потребами, що стимулює активний пошук роботи.

Ключовим є формування цілісної системи підтримки, яка охоплює медичне та психологічне обслуговування, реабілітацію, перекваліфікацію та працевлаштування. Важливо розвивати спеціалізовані медичні та реабілітаційні заклади, центри для лікування ПТСР, арт- та каністерапію, залучати психологів і психотерапевтів до всіх етапів підтримки ветеранів. Паралельно необхідно вдосконалювати законодавство, системи соціального захисту та механізми надання пільг, компенсацій і медичних послуг, орієнтуючись на міжнародні кращі практики.

Забезпечення стабільного доходу та професійної самореалізації ветеранів потребує розвитку програм працевлаштування, перекваліфікації, організації навчальних курсів і підтримки підприємництва, включно з консультаціями та допомогою у створенні бізнесу. Не менш важливо

підтримувати родини ветеранів через психологічні програми та групи підтримки, оскільки вони безпосередньо впливають на процес адаптації.

Велике значення має зміна ставлення суспільства: медіа-кампанії, культурні проєкти, освітні програми та історії «з перших вуст» сприяють формуванню позитивного образу ветерана як активного і цінного учасника соціального життя, а не лише особи, яка потребує допомоги. Інтеграція ветеранів у громадські ініціативи підвищує їхній статус та сприяє інклюзивності й толерантності в суспільстві.

Міжнародне партнерство з країнами ЄС, США та Канадою, а також використання сучасних технологій, зокрема мобільних додатків та онлайн-платформ для медичних, психологічних і соціальних послуг, можуть значно підвищити ефективність адаптації. У сукупності ці заходи створюють умови для того, щоб ветерани не лише поверталися до мирного життя, а й успішно інтегрувалися у суспільство, отримуючи комплексну підтримку та можливість реалізувати свій потенціал.

Висновки до 3 розділу

Ефективна реінтеграція військовослужбовців потребує узгодженої взаємодії органів влади, громадських організацій і ветеранських спільнот. Основними проблемами залишаються недостатній рівень психологічної підтримки, складнощі з працевлаштуванням і обмежений доступ до соціальних послуг. Позитивними кроками є створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни, запровадження системи кейс-менеджменту, програми «Помічник ветерана» та розвиток ветеранських центрів.

Особливу увагу слід приділяти гендерно чутливій політиці, підтримці жінок-військовослужбовиць і сімей ветеранів. Соціальна адаптація має стати не лише формою допомоги, а й механізмом самореалізації ветеранів у мирному житті через освіту, зайнятість і громадську активність.

Міжнародна допомога відіграє ключову роль у соціальній адаптації українських ветеранів, поєднуючи державні програми, громадські організації

та підтримку міжнародних партнерів. Реалізуються програми перепідготовки, гранти для розвитку бізнесу, медична та психосоціальна допомога, а ресурсні центри забезпечують консультації, тренінги та працевлаштування. Значну підтримку надають ОБСЄ, USAID, MOM, ПРООН, Червоний Хрест та інші організації. Спільні зусилля держави, громадських та міжнародних організацій створюють умови для ефективної інтеграції ветеранів у суспільство.

ВИСНОВКИ

Дослідження питань соціальної адаптації ветеранів та перспектив впровадження міжнародного досвіду в українську практику дало змогу окреслити низку ключових теоретичних і практичних положень.

1. Встановлено, що соціальна адаптація ветеранів є багатовимірним процесом, що включає психологічну, соціальну, професійну та економічну реінтеграцію та потребує системного підходу публічного управління. Ефективна політика базується на поєднанні нормативного визначення категорії «ветеран» для правових гарантій і наукового підходу для врахування реальних психосоціальних потреб. Успішна адаптація залежить від внутрішньої стійкості, психологічної підтримки, економічної стабільності, суспільної підтримки та ефективних інституцій.

Публічне управління соціальною адаптацією ветеранів у сучасних умовах має спиратися на моделі клієнтоцентричності, партнерського управління та раннього втручання, забезпечувати комплексність, децентралізацію, прозорість і гендерну чутливість. Тільки такий інтегрований підхід дозволяє створити стійку систему підтримки ветеранів, що поєднує законодавче забезпечення, інституційну координацію та практичні програми психологічної, соціальної та професійної реабілітації.

2. З'ясовано, що правове та інституційне забезпечення соціальної адаптації ветеранів в Україні передбачає наявність розгалуженої системи нормативних актів, державних програм і спеціалізованих установ, які гарантують комплексну підтримку осіб, що повернулися з війни, та їхніх сімей. Основними документами є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», постанова Кабінету Міністрів №432 від 21 червня 2017 р. «Про порядок та умови забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби», постанова КМУ №1338 від 29 листопада 2022 р. «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким

іншим категоріям осіб», наказ Міністерства соціальної політики України 2024 р. «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей», а також методичні рекомендації Міністерства у справах ветеранів 2025 р. для роботодавців щодо адаптації ветеранів на робочому місці.

Серед програм соціальної підтримки значну роль відіграють державні ініціативи, такі як програма «Гарантоване медичне обслуговування населення», проєкт «Інститут помічника ветерана», а також місцеві програми, зокрема міська цільова програма «Ветеран Одеси» на 2024–2026 рр. Для реінтеграції та професійного розвитку ветеранів активну діяльність здійснюють Український ветеранський фонд та Центр інтеграції ветеранів на базі Державного концерну «Укроборонпром».

Практика показує розрив між формальними гарантіями та фактичним доступом ветеранів до послуг через бюрократію, обмежене фінансування та слабку координацію. Ефективна адаптація потребує взаємодії з роботодавцями, суспільством і створення підтримуючого соціально-психологічного середовища, включно з навчанням та інтеграційними програмами. Незважаючи на наявні механізми, їхня комплексна реалізація потребує подальшого вдосконалення для повноцінної інтеграції ветеранів у цивільне життя та ринок праці.

3. Дослідження засвідчило, що соціальна адаптація ветеранів є однією з пріоритетних проблем у сфері публічної політики сучасних держав. Вона характеризується комплексністю, охоплюючи правові, економічні, соціальні та психологічні аспекти. Порівняльний аналіз систем адаптації ветеранів у США, Великій Британії, Ізраїлі та країнах Балкан показує суттєві відмінності в рівні інституційного розвитку та комплексності програм. США мають найрозвиненішу та уніфіковану модель із широким правовим полем, розгалуженою інфраструктурою медичної та психологічної підтримки (VA, Vet Centers) і системами професійної та соціальної реінтеграції (TAP, VR&E, Whole Health).

У Великій Британії адаптація ветеранів здійснюється через державно-громадянське партнерство. Незважаючи на менш централізовану нормативну базу, програми на кшталт Op COURAGE, Combat Stress і Career Transition Partnership забезпечують доступ до психотерапевтичної та професійної підтримки. Важливу роль відіграють «ветерани-чемпіони», які сприяють соціальній інтеграції в громадах.

Ізраїльська модель характеризується військово-орієнтованим підходом із високим рівнем професіоналізації медичних установ, але слабшою участю громадських ініціатив. Підтримка зосереджена переважно на чоловіках, що обмежує інклюзійність програм.

Балканські країни демонструють фрагментовану систему з мінімальною психологічною допомогою, нестабільною правовою базою та яскраво вираженою гендерною нерівністю. Домінування образу «чоловіка-військового» стримує розвиток програм для жінок-ветеранок і родин загиблих.

Найефективніші системи поєднують централізовану нормативну підтримку з активною участю громадських організацій і волонтерських ініціатив. Слабкими ланками є надмірна мілітаризація, ігнорування гендерного чинника та обмежена доступність психотерапевтичних послуг у віддалених регіонах.

Досвід Ізраїлю та Хорватії є цінним орієнтиром для України: у цих країнах створено ефективні моделі соціальної адаптації ветеранів, що базуються на законодавчій підтримці, функціонуванні спеціалізованих ветеранських і реабілітаційних центрів та комплексному підході до інтеграції колишніх військових у цивільне життя.

4. З'ясовано, що до основних механізмів соціальної адаптації ветеранів належать державна політика підтримки ветеранів, діяльність ветеранських асоціацій та громадських організацій, а також міжвідомча координація державних установ, відповідальних за охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і працевлаштування.

Серед інструментів соціальної адаптації виділяються: психологічна

підтримка (включно з індивідуальними консультаціями, груповою терапією, програмами «Buddy» чи «Friend-to-Friend», арт- та каністерапією, онлайн-консультаціями та гарячими лініями); медична та фізична реабілітація (забезпечення доступу до спеціалізованих реабілітаційних центрів, психіатричної допомоги та програм профілактики психічних розладів); освітні та професійні програми (охоплюють перекваліфікацію, підвищення кваліфікації, участь у грантах, стажуваннях, курсах підприємництва та підтримку сімей у навчанні); соціальна та економічна підтримка (включно з пенсійним забезпеченням, страхуванням життя і здоров'я, програмами працевлаштування, фінансовими грантами та субсидіями); духовна та моральна підтримка (реалізована через діяльність капеланів, релігійні та духовні програми, формування бойового духу та патріотичного виховання); громадська участь та інтеграція (ветеранські організації, громадські ініціативи та програми соціальної взаємодії з метою збереження соціальних зв'язків та відновлення статусу в суспільстві).

Міжнародний досвід свідчить, що поєднання цих механізмів і інструментів створює сприятливі умови для комплексної адаптації ветеранів, сприяє відновленню їх фізичного та психологічного здоров'я, професійної самореалізації та активного залучення у громадське життя.

5. Встановлено, що масштабні наслідки війни та прогнозоване зростання кількості ветеранів в Україні створюють гостру потребу у формуванні системної державної політики соціальної інтеграції, орієнтованої на відновлення психічного, фізичного й соціального потенціалу військовослужбовців.

Позитивною тенденцією є активізація діяльності Міністерства у справах ветеранів, зокрема впровадження систем «е-Ветеран» та Єдиного державного реєстру ветеранів війни, розвиток кейс-менеджменту, проєкту «Помічник ветерана» і створення центрів ветеранського розвитку. Водночас вагомий внесок у процес соціальної інтеграції здійснюють ветеранські організації, благодійні фонди та волонтерські ініціативи, які забезпечують психологічну

підтримку, сприяють працевлаштуванню, перекваліфікації та розвитку ветеранського підприємництва.

Особливої уваги потребує формування гендерно чутливої політики реабілітації, орієнтованої на потреби жінок-військовослужбовиць, а також створення програм спільного відновлення для ветеранів і членів їхніх родин. Важливим напрямом залишається розвиток адаптивного спорту, освітніх проєктів і культурно-творчих ініціатив, які сприяють психологічному відновленню та соціальній взаємодії.

5. Міжнародна допомога українським ветеранам відіграє важливу роль у їхній соціальній адаптації та інтеграції, поєднуючи державні програми, діяльність громадських організацій та підтримку міжнародних партнерів. Важливим є залучення міжнародних організацій, таких як ОБСЄ, USAID, MOM, ПРООН, Червоний Хрест, International Medical Corps та Médecins Sans Frontières, які надають фінансову, медичну та психологічну допомогу. Попри це, існують проблеми через обмежені фінансові ресурси, недостатню координацію між державними структурами та донорами, брак кваліфікованих спеціалістів, слабку інфраструктуру реабілітаційних центрів та соціальну стигматизацію ветеранів. Для вирішення цих проблем необхідне залучення додаткових ресурсів, розвиток фахівців, покращення інфраструктури та впровадження комплексного законодавства у сфері реабілітації та інтеграції. Спільні зусилля держави, громадських організацій та міжнародних партнерів створюють умови для ефективної соціальної адаптації ветеранів, підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці та забезпечення довгострокової соціальної стабільності.

Проведене дослідження засвідчує, що ефективна соціальна адаптація ветеранів війни потребує комплексного, багаторівневого підходу, який об'єднує зусилля держави, бізнесу, громадських організацій та самих ветеранів. Ключовим є формування системи підтримки, що охоплює медичне та психологічне обслуговування, реабілітацію, перекваліфікацію, працевлаштування та розвиток підприємництва, з урахуванням особливостей

бойового досвіду та індивідуальних потреб ветеранів.

На корпоративному рівні важливими заходами є створення безбар'єрного робочого простору, адаптація внутрішніх політик організацій, впровадження гнучких графіків роботи та менторської підтримки, а також визнання професійних компетенцій, здобутих під час військової служби, як релевантних у цивільному середовищі. Додатково доцільним є проведення навчальних заходів для керівників і співробітників щодо інтеграції ветеранів, а також регулярне отримання зворотного зв'язку для вдосконалення корпоративних політик.

На рівні громади рекомендовано створення спеціалізованих центрів, організацію ярмарків вакансій, консультативних програм та інформаційних кампаній, що сприяють підвищенню обізнаності суспільства про цінність бойового досвіду у цивільному житті. Така діяльність стимулює активний пошук роботи, підтримує перекваліфікацію та сприяє соціальній інтеграції ветеранів.

Державний рівень має забезпечувати фінансування, популяризацію та масштабування ефективних програм адаптації і працевлаштування, впроваджувати фінансові стимули для роботодавців, проводити навчальні програми для бізнесу та реалізовувати медіакампанії з висвітленням успішних кейсів інтеграції ветеранів. Особливу значущість має запозичення міжнародного досвіду, створення національної стратегії працевлаштування ветеранів та інтеграція цифрових платформ для надання соціальних і медичних послуг.

У підсумку, комплексна реалізація заходів на всіх рівнях (державному, корпоративному та громадському) забезпечує системний підхід до соціальної адаптації ветеранів, підвищує рівень їхньої інтеграції у цивільне життя, сприяє професійній реалізації та стабільності в суспільстві, а також формує позитивний образ ветерана як активного та цінного учасника соціального життя.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що адаптація

міжнародного досвіду до українських умов потребує системного та стратегічного підходу з належною міжвідомчою координацією. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності державної політики щодо соціальної адаптації ветеранів, зміцненню соціальної згуртованості та утвердженню України як демократичної держави, що піклується про своїх захисників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Автушенко І. Міжнародні програми соціально-професійної адаптації звільнених військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей. *Етнічна історія народів Європи*. 2014. № 42. С. 201-206.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2014_42_32
2. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viynydomyrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>
3. Аналіз потреб та проблем ветеранів та ветеранок за 2024 рік. *Ветеранський фонд (Поруч з ветераном)*. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/#utm_source=chatgpt.com
4. Аналітичний звіт про стан соціального захисту ветеранів війни та членів сімей військовослужбовців в окремих громадах Дніпропетровської області. 2024. ГО «Правозахисна група «СІЧ». URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2025/01/15_Justice-Dnipro_A5_web-2.pdf
5. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: Монографія. Видавництво ХГУ «НУА», 2022. 192 с. URL: http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/2255/3/книга_2022_цв_ет_ред.pdf
6. Брус С., Бухта Я., Шматко І. Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Київ. 2024. *Принцип*. <https://www.pryncyp.com/analytics/oczinka-potreb-pi-kluvalnykiv-maye-gruntuvatysya-na-da-nyh-a-same-chitkomu-rozuminni-togo/>
7. Бухун А. Досвід громадянської освіти військовослужбовців в арміях передових країн світу. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Випуск 16. С. 3 – 12.

8. В Одесі з 2024 року запроваджується Міська програма підтримки ветеранів війни. 2023. *Офіційний сайт міста Одеса*. <https://omr.gov.ua/ua/news/235991>
9. В Україні відкрили шість Центрів ветеранського розвитку – Мінветеранів. (2024, серпень 19). *Громадське радіо*. <https://hromadske.radio/news/2024/08/19/1379684>
10. «Варто діяти» – стартує конкурс грантів на підтримку ветеранського бізнесу. (2023, 1 червня). *Український Ветеран Фонд*. <https://veteranfund.com.ua/newsukr/varto-diiaty-startuie-konkurs-hrantiv-na-pidtrymku-veteransko-ho-biznesu>
11. Вдовіченко О. В., Соколова І. М., Педченко О. В., Степанова С. С., Фролова О. В. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*. 2023. № 16. С. 107-118. <https://doi.org/10.54264/0066>
12. Ветерани війни проти російської агресії створили громадську організацію «Брати по зброї». 2021, червень 7. *Європейська Солідарність*. <https://eurosolidarity.org/2021/06/07/veterany-vijny-proty-rosijskoyiagresiyi-stvoryly-gromadsku-organizacziyu-braty-po-zbroyi/>
13. Ворона П. В. Шляхи соціальної реабілітації учасників українсько-російської війни на Сході України: зарубіжний досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2018. № 3. С. 55-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_3_9
14. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. *Західний науковий центр НАН України і МОН України*. URL: <http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p091.php>
15. Галецька І. Самоефективність у структурі соціально-психологічної адаптації. *Вісник Львівського університету. Сер. "Філософські науки"*. 2003. Вип. 5. С. 433–442.
16. Горбенко С.В., Хома В.В., Шпанчук Г.В. Досвід адаптації військовослужбовців до цивільного життя в США. *Збірник наукових праць*

- Харківського університету Повітряних сил*. 2014. Вип. 2. С. 42-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2014_2_11
17. Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. 2024. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej>
 18. Гуманітарне реагування українського червоного хреста. 2024. URL: <https://redcross.org.ua/>
 19. Гусак О. Г. Світовий досвід вироблення державної політики щодо формування міжпрофесійної мобільності військовослужбовців. *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_75
 20. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: постанова КМУ №1338 від 29 листопада 2022 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п#Text>
 21. До 52 500 євро для організацій та установ, які працюють з ветеранами, в рамках проєкту мом «Шлях стійкості». *Chaszmin.com.ua*. 2024. URL: <https://chaszmin.com.ua/do-52-500-yevro-dlya-organizatsij-ta-ustanov-yaki-pratsyuyut-z-veteranamy-v-ramkah-proyektu-mom-shlyah-stijkosti/>
 22. Жидченко К. П. Порівняльний аналіз механізмів правового регулювання виплат пов'язаних із ризиком для життя військовослужбовців у розвинутих країнах світу. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 238-242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_6_61
 23. Жиленко Р. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Вип. 2 (45). С. 61–69.
 24. За сприяння Мінветеранів в Україні відкрито шість Центрів ветеранського розвитку. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/za-spriyannya-minveteranivv-ukrayini-vidkrito-shist-centriv-veteranskogo-rozvitku>
 25. Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія. Аналітична довідка. *Український ветеранський фонд*.

- URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/tools-and-practices-of-state-support-for-veteranbusiness-in-the-republic-of-croatia/>
26. Керрінгтон Дж. Г. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. Посібник. 2023. *United Nations Development Programme*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ohlyad-mizhnarodnykh-praktyk-u-sferi-reintehratsiyi-veteraniv-mirkuvannya-shchodo-voyennoho-ta-povoyennoho-kontekstu-ukrayiny>
 27. Кіндій І., Костишин Е. Деякі аспекти впровадження зарубіжного досвіду соціально-психологічної адаптації ветеранів та учасників бойових дій в Україні. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених, 9 листопада 2022 р.; [за ред.: Нагірняка М.Я.]*. Львів: ЛДУ БЖД, 2022. С. 37-43. URL: https://indico.ldubgd.edu.ua/event/16/attachments/73/300/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6_%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%90_2022.pdf
 28. Коваль Г., Мурашко Д. *Основні засади реінтеграції ветеранів: досвід США. Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 11 (281). С. 93–100. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/11/11.24._topic_Hanna-Koval-Dmytro-Murashko-93-100.pdf
 29. Комарова Н.М. Адаптація до цивільного життя ветеранів російсько-української війни. URL: <https://dimp.gov.ua/adaptatsiia-do-tsyvilnoho-zhyttia-veteraniv-rosijskoukrainskoi-vijny/>
 30. Кормич Л.І., Косов О. В. Швейцарський досвід цифрової трансформації публічного управління (до розумного уряду): покращення співпраці органів влади з громадою. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 100–106. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.13>
 31. Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. *Соціальна робота та соціальна*

- освіта*. 2024. Вип. 1(12). С. 11-18. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305055](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305055)
- 32.Кравцов С.О. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи. *Український соціум*. 2008. №3. С.83-96. <https://doi.org/10.15407/socium2008.03.083>
- 33.Крушельницька Я. В. (2003). Фізіологія і психологія праці: Підручник. Київ: КНЕУ. 367 с.
- 34.Лєсков В. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» К., 2008. 20 с.
- 35.Методичні рекомендації для роботодавців з організації працевлаштування та розвитку трудових відносин за участі ветеранів війни. Міністерство у справах ветеранів, 2025 р. 57 с. URL: https://mva.gov.ua/media/1/Методичні_рекомендації.pdf
- 36.Мінветеранів за підтримки ПРООН в Україні та міжнародних донорів проводить навчання для тренерів майбутніх помічників ветеранів. 2024. *Міністерство у справах ветеранів в Україні*. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/minveteraniv-za-pidtrimki-proon-v-ukrayini-ta-mizhnarodnih-donoriv-provodit-navchannya-dlya-treneriv-majbutnih-pomichnikov-veteraniv>
- 37.Міністерство у справах ветеранів України. Дані про ветеранів України. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://data.mva.gov.ua/>
- 38.Міністерство у справах ветеранів України. *Офіційний сайт*. URL: <https://mva.gov.ua/>
- 39.Невар І. Вплив міжнародної допомоги на реабілітацію та соціальну інтеграцію українських ветеранів. *Реінтеграція ветеранів у цивільне суспільство та перспективи відбудови України: збірник тез доповідей VII Міжнародної благодійної науково-практичної конференції (Луцьк, 17*

- травня 2024 р.). Луцьк, 2024. С. 22-26. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24469>
40. Ніжейко К. А., Ковалівська К. В. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск # 67. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161>
 41. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семігіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова [та ін.]. К. : Наш формат, 2017. 1068 с. https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/330657690_Ohorona_psihichnogo_zdorov%27a_v_umovah_vijni_Pereklad_z_angl/links/5c4cc46c92851c22a3937c0e/Ohorona-psihichnogo-zdorova-v-umovah-vijni-Pereklad-z-angl.pdf
 42. Підтримка ветеранів та військових в Одесі від бізнесу, ГО та місцевої влади. <https://recovery.win/novyny/pidtrymka-veteraniv-ta-vijskovyih-v-odesi-shho-proponuyut-biznes-go-ta-mischeva-vlada>
 43. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>
 44. Порядок та умови забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, затверджений постановою Кабінету Міністрів №432 від 21 червня 2017 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-п#Text>
 45. Про Veteran Hub. *Veteran Hub*. URL: <https://veteranhub.com.ua/pro-hub/proveteran-hub/>
 46. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України. *LIGA_ZAKON*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T223200?an=909190>
 47. Про внесення змін до комплексної програми реабілітації, інтеграції та соціального захисту Захисників та Захисниць України, членів сімей загиблих Захисників та Захисниць України Одеської області на 2024-2025:

- розпорядження № /А-2024 Одеської обласної військової адміністрації. *Офіційний сайт Одеської обласної військової адміністрації*. URL: https://oda.od.gov.ua/strapi/uploads/dodatok_49_kompleksna_programa_obl_0168a9c9f2.pdf
48. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: постанова КМУ № 1303 від 17 серпня 1998 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-п#Text>
49. Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни (ЄДРВВ). *Міністерство ветеранів України*. URL: <https://mva.gov.ua/pro-ediniy-derzhavniy-reestr-veteraniv-viyni-edrvv>
50. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: наказ Міністерство соціальної політики України від 11.04.2024 № 175-Н. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text>
51. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
52. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: постанова КМУ № 652 від 19 червня 2023 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-п#Text>
53. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Законом України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

54. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
55. Публічне управління: термінол. слов. / уклад.: В.С. Куйбіда, М.М. Білинська, О.М. Петроє та ін.; за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє. Київ: НАДУ, 2018. 224 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_888_37081450.pdf
56. Пшик-Ковальська О.О., Замулко І.В. Ввиклики та перспективи соціально-професійної адаптації ветеранів в Україні: адміністративні механізми та управлінські рішення. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск 77. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-110>
57. «Радість руху. Як адаптивний спорт допомагає ветеранам та ветеранкам відновитися»_ перше в Україні дослідження у цій сфері. 23.01.2025. *Центр Ініціатив ПЖ*. URL: <https://cbacenter.ngo/page/radist-ruxu-iak-adaptivnii-sport-dopomagaje-veteranam-ta-veterankam-vidnovitisia>
58. Реінтеграція ветеранів - світовий та український досвід. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=207406>
59. «Робота без бар'єрів»: Мінекономіки представило цифровий маршрут до праці та інструменти підтримки роботодавців. 2025. *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/robota-bez-barieriv-minekonomiky-predstavylo-tsyfrovyi-marshrut-do-pratsi-ta-instrumenty-pidtrymky-robotodavtsiv>
60. Понад половина ветеранів й ветеранок стикаються з перешкодами при працевлаштуванні, - дослідження Українського ветеранського фонду. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/ponad-polovina-veteraniv-y-veteranok-stikautsya-z-pereshkodami-pri-pratsevlashtuvanni--doslidzhennya-ukrainskogo-veteranskogo-fondu> <https://surl.li/trieak>
61. Соціальний захист ветеранок і ветеранів: аналіз наявних стандартів, огляд європейських практик і рекомендації: Аналітичний звіт. 2024. ГО

- «Юридична сотня». URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/doslidzhennya_soczzahyst_2024-1.pdf
62. Титаренко І. О. Скрипчук Н. В. Сутнісна характеристика соціальної адаптації обдарованої особистості. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2011. № 3 (11). С. 134–137. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/4545>
63. Халява В. М. Політика соціального забезпечення учасників бойових дій у зарубіжних країнах. *Просторовий розвиток*. 2020. № 2. С. 238–245. URL: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2022.2.238-245>
64. Центр підтримки ветеранів. *Veteran department*. URL: <https://cbacenter.ngo/department/veteran>
65. Цимбалюк І. Європейські програми реінтеграції ветеранів: досвід та перспективи для України. *EUROPEAN PERSPECTIVE: міждисциплінарний дискурс у контексті сучасних викликів і можливостей: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 29 лютого 2024 р.)*. / Заг. ред. та упорядк.: Цимбалюк І. О. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 284 с. С. 162–166.
66. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 340 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22190>
67. Чисельність ЗСУ – Зеленський заявив, що в українській армії служать 880 тисяч осіб. 15.01.2025. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/01/15/novyna/bezpeka/zelenskyj-rozkryv-nynishnyu-chyselnist-ukrayinskoyi-armiyi>
68. Чуприна С. Соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів як технологія попередження соціальної напруги. *Габітус*. 2020. Випуск 12. Том 1. С. 62–67. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/12-1.pdf
69. Шевчук І. Процеси адаптації першокурсників на початковому етапі навчання. *Вісник львівського університету. Серія: «Педагогіка»*. 2009. вип.19. ч.2. С.222–228

- 70.Шукова О. В Одесі може з'явитися департамент у справах ветеранів: подробиці. 06.11.2025. *Суспільне Одеса*. URL: <https://suspilne.media/odesa/1157570-v-odesi-moze-zavitisa-departament-u-spravah-veteraniv-podrobici>
- 71.Ante B. Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. 2024, January 1. URL: <https://www.zakon.hr/z/973/Zakon-o-hrvatskim-braniteljima-iz-Domovinskog-rata-i-%C4%8Danovima-njihovih-obitelji->
- 72.Araten-Bergman T., Tal-Katz P., Stein M. A. *Psychosocial adjustment of Israeli veterans with disabilities: Does employment status matter?* 2015. № 50(1). P. 59-71. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25167907>
- 73.Azaiza F., Soffer M., Taubman D. Social Work Education in Israel. *The Indian Journal of Social Work*. 2015. № 76. 75–94. URL: https://www.researchgate.net/publication/283306787_Social_Work_Education_in_Israel
- 74.Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York, 1997. 605 p.
- 75.Berdak O. Reintegrating veterans in Bosnia and Herzegovina and Croatia: Citizenship and gender effects. *Women's Studies International Forum*. 2014. URL: <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2014.07.001>
- 76.Besemann, M., Hebert, D., Thompson, J., Cooper, R., Gupta, S., Brémault-Phillips, S., & Dentry, S. *Reflections on recovery, rehabilitation and reintegration of injured service members and veterans from a bio-psychosocial-spiritual perspective*. Canadian Journal of Surgery. 2018. № 61(6). P. 219–227. URL: https://www.canjsurg.ca/content/61/6_Suppl_1/S219
- 77.Brewin, C., Andrews, B., Valentine, J. Metaanalysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2000. 68. P. 748–766.
- 78.Cistulli M. Israeli Defense Force veteran reintegration: Why does the veteran reintegration system work so well in Israel? London School of Economics

- Undergraduate Political Review. 2023. № 6(1). P. 30-52. URL: <https://upr.lse.ac.uk/articles/75/files/65123c48eae98.pdf>
79. Department of Veterans Affairs. Team Rubicon: Disaster response and a commitment to mental health (VA News, Sept.13, 2016). URL: <https://news.va.gov/30898/team-rubicon-disaster-response-and-a-commitment-to-mental-health/>
80. Elnitsky C.A., Fisher M.P., Blevins C.L. Military service member and veteran reintegration. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8. Article 369. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2017.00369/full>
81. EUROMIL – European Organization of Military Associations. 2010. URL: <http://www.euromil.org/news>
82. Farrand P., Mullan E., Rayson K., Engelbrecht A., Mead K., & Greenberg N. Adapting CBT to treat depression in Armed Forces Veterans: qualitative study. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*. 2019. Vol. 47. Is. 5. P. 530–540. URL: <https://www.kcl.ac.uk/kcmhr/publications/assetfiles/2019/farrand2019.pdf>
83. Faurer J., Rogers-Brodersen A., Bailie P. Managing the re-employment of military veterans through the Transition Assistance Program (TAP). *Journal of Business & Economics Research*. 2014. № 12. URL: <https://ivmf.syracuse.edu/wp-content/uploads/2016/05/Managing-the-Re-Employment-of-Military-Veterans-through-the-Transition-Assistance-Program-TAP.pdf>
84. Grgurinovic M. Croatia Registers Over 3,000 More War Veterans During Pandemic. *Balkan Transitional Justice*. 2021, December 13. URL: <https://balkaninsight.com/2021/12/13/croatia-registers-over-3000-more-war-veterans-during-pandemic/>
85. Keeling M., Bryan E. The UK's digital veteran card: An opportunity to improve service access. *RAND Corporation*. 2024, November 20. URL: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2024/11/the-uks-digital-veteran-card-an-opportunity-to-improve.html>

86. Kormych L., Krasnopol'ska T., Zavorodnia, Yu. Digital Transformation and National Security Ensuring. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*. 2024. Vol. 11. Issue 1. P. 29-37. URL: <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.4>
87. Kranke D., Eloersch J., Dobalian A. Identifying Aspects of Sameness to Promote Veteran Reintegration with Civilians: Evidence and Implications for Military Social Work. *Health & Social Work*. 2019. Vol. 44. Is. 1. P. 61–64. URL: <https://academic.oup.com/hsw/advance-article/doi/10.1093/hsw/hly036/5245894>
88. Mental health support for veterans, service leavers and reservists. NHS. 2024, July 18. <https://www.nhs.uk/nhs-services/armed-forces-community/mental-health/veteransreservists/>
89. Ministry of Defence & Office for Veterans' Affairs. *Veterans' Strategy Action Plan: 2022 to 2024*. HM Government. 2022. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/631f08c38fa8f502013c122e/Veterans-Strategy-Action-Plan-2022-2024.pdf>
90. Mobbs M. C., Bonanno G. A. Beyond war and PTSD: The crucial role of transition stress in the lives of military veterans. *Clinical Psychology Review*. 2018. № 59. P. 137–144. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.11.007>
91. Morin R. The difficult transition from military to civilian life. Pew Research Center. 2011. URL: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2011/12/08/the-difficult-transition-frommilitary-to-civilian-life/>
92. National Alliance to End Homelessness. *Homelessness 2024 election survey*. Morning Consult. 2024, October. URL: https://endhomelessness.org/wp-content/uploads/2025/01/NAEH_Homelessness-2024-Election-Survey-October-2024.pdf
93. Popovych V., Popovych Ya. The potential of public administration in social work in military conditions in Ukraine. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. No 3. P. 370-382. URL: <https://journals.urau.ua/swe/article/download/266523/262540>
94. Segev D., Schiff M. Integrating Israeli Defense Force (IDF) veterans with disabilities into the workforce: Characteristics and predictors. *Israel Journal of*

- Health Policy Research*. 2019. 8:86. URL: <https://doi.org/10.1186/s13584-019-0352-2>
95. Shapovalova T. Comparative analysis of war veterans' adaptation programs to civilian life in Ukraine, Great Britain and the USA. *Social & Legal Studios*. 2023. № 6(3). P. 161-170. URL: <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.161>.
 96. Shkuropatskyi O. I. World experience of administrative and legal regulation of social security of officers of the Armed Forces of Ukraine. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Law*. 2016. №22. P. 118-122. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/9658>
 97. Tanielian T., Jaycox L. *Invisible wounds of war: Psychological and cognitive injuries, their consequences, and services to assist recovery*. RAND Corporation, 2008. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG720.pdf
 98. Terziev V., Dimitrova S. A new view on social adaptation of the military, discharged from military service in Bulgaria. *European Scientific Journal*. 2014. Vol. 2. P. 81-98. URL: <https://ejournal.org/index.php/esj/article/viewFile/4792/4608>
 99. The social reintegration of veterans in Ukraine with a special focus on the inclusivity of particularly vulnerable veterans and the role that veterans' organizations can play in building inclusivity. Final analytical report. November 2023. *IOM IN UKRAINE*. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_eng.pdf?utm_source=chatgpt.com
 100. U.S. Department of Labor. *Homeless Veterans' Reintegration Program (HVRP)*. URL: <https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/hvrp>
 101. UK Government. *New government-funded hotline to end veteran homelessness now live across the UK*. 2023, July 4. URL: <https://www.gov.uk/government/news/new-government-funded-hotline-to-end-veteran-homelessness-now-live-across-the-uk--2>

102. Ukroboronprom та його підприємства щоденно працевлаштовують ветеранів. URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/ukroboronprom-ta-iogo-pidprijemstva-shhodenno-pracevlastovuyut-veteraniv>
103. Veterans Affairs Canada. *Canada launches first strategy to support veteran employment* [News release]. 2024, June. Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/veterans-affairs-canada/news/2024/06/canadalaunches-first-strategy-to-support-veteran-employment.html>
104. Veterans' Current Employment Conditions – Ukraine (Programme materials). 2021. IREX. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf>
105. Yaroshenko O.M. etc. Professional adaptation of former servicemen after Russo-Ukrainian war: World experience and ways of improvement. *Work*. 2025. Jun. №81(2). P. 2518-2529. URL: <https://doi.org/10.1177/10519815241312595>